

New Europe College *Petre Țuțea* Program Yearbook 2007-2008

ALEXANDRA MARIA CIOCÂRLIE
FELICIA DUMAS
SORIN GABRIEL IONIȚĂ
MARIA MATEONIU
LUCIA SAVA
STELA SUHAN
ȘTEFAN VIANU

Editor: Irina Vainovski-Mihai

Volum publicat în cadrul unui proiect finanțat de Agenția pentru
Strategii Guvernamentale

Volume published within a project financed by the Romanian Agency
for Governmental Strategies

Copyright – New Europe College

ISSN 1584-0298

New Europe College

Str. Plantelor 21

023971 Bucharest

Romania

www.nec.ro; e-mail: nec@nec.ro

Tel. (+4) 021.307.99.10, Fax (+4) 021. 327.07.74

MARIA MATEONIU

Născută în 1973, în localitatea Runcu, județul Gorj

Doctor în etnologie, Universitatea Laval, din Québec, Canada (2006)

Teză: *La mémoire refuge. L'orthodoxie et le communisme au monastère de Saint-Nicolas (Roumanie)*

Cercetător, Muzeul Țăranului Român, București

Bursă a Fundației Soros (1998)

Bursă acordată de *Agence universitaire de la francophonie* (2001-2004)

Studii la Departamentul de Istorie al Universității Laval (2003-2006)

Studii la *Centre interuniversitaire d'étude sur les lettres, les arts et les traditions – CELAT* (Québec, 2006)

Bursă acordată de *Chaire du Canada en Patrimoine Ethnologique* (2006)

Participări la colocvii și conferințe în România, Franța și Canada

Articole în domeniul etnologiei, antropologiei și istoriei

Cele mai importante proiectele la care a participat sunt:

„Le soi et l’*autre*”, proiect în cadrul Centrului Interuniversitar de Studierea
Literaturilor, Artelor și Tradițiilor – CELAT (Québec) ;

Proiectul de inventariere a patrimoniului imaterial québécois inițiat de Catedra
de Patrimoniu Etnologic Canadian de pe lângă Universitatea Laval;

„Piața de artizanat”, proiect desfășurat în cadrul Muzeului Țăranului Român din
București

MARIA MATEONIU

Née en 1973, à Runcu, département de Gorj, Roumanie

Doctorat en ethnologie, Université Laval, Québec, Canada (2006)

Thèse : *La mémoire refuge. L'orthodoxie et le communisme au monastère de Saint-Nicolas (Roumanie)*

Chercheuse, Musée du Paysan, Bucarest

Bourses de la Fondation Soros (1998), de l'Agence universitaire de la francophonie (2001-2004), du Département d'histoire de l'Université Laval (2003-2006), du Centre interuniversitaire d'étude sur les lettres, les arts et les traditions – CELAT (Québec, 2006), de la Chaire du Canada en Patrimoine Ethnologique (2006) et de la Fondation la Nouvelle Europe (2007-2008)

Participation aux colloques et aux conférences en Roumanie,
en France et au Canada

Articles d'ethnologie, anthropologie et histoire

Les projets les plus importants :

« Le soi et l'autre », projet du Centre interuniversitaire d'étude sur les lettres,
les arts et les traditions – CELAT ;

Le projet d'inventaire du patrimoine immatériel du Québec,
Chaire de recherche du Canada en Patrimoine Ethnologique ;

« Le marché d'artisanat », Musée du Paysan Roumain de Bucarest

IDENTITATE PRIN TRADIȚIE „POVESTEA” CELOR DOUĂ LOCALITĂȚI BOIAN ÎNTRE REALITATE ȘI VIRTUALITATE

Studiul de față se vrea o analiză a tradițiilor a două localități înrudite și a modului lor de „transmitere” la scară planetară prin intermediul Internetului. Satul Boian din Bucovina de Nord (Ucraina) este vechi din timpul lui Petru Rareș,¹ celălalt Boian, situat în Alberta (Canada) este fondat la sfârșitul secolului al XIX-lea, de către imigranți provenind din Boianul din Bucovina. Povestea fascinantă a celor două localități despărțite multă vreme nu numai de distanță dar și de vicisitudinile istorice este cuprinsă în materialele video² pe care le-am descoperit pe Internet, a site-urilor de prezentare³ și a paginilor de familie⁴ realizate de descendenții ai primilor emigranți bucovineni sosiți în Canada.

Ceea ce ne-a atras atenția de la bun început a fost tocmai această legătură a „canadienilor” cu „țara veche”, imposibilitatea oricărui contact între cele două localități odată cu includerea Bucovinei de Nord în imperiul sovietic, precum și modul de a povesti, lăsând să se întrevadă posibilitatea reluării acestor legături întrerupte. Surpriza descoperirii materialelor a fost suficient de puternică încât să ne determine să reflectăm asupra destinului „celor două Boiane”, în vederea unui studiu de tip antropologic. Din spectatori pasivi și „consumatori” de informație Internetam devenit observatori meticuloși, așa cum aveam să constatăm la scurtă vreme, a unui proces în plină desfășurare, de afirmare a identităților prin intermediul tehnicilor virtuale. Primul site de prezentare a celor două localități Boian este conceput în 2002 de către Florin Dârda din Boian, Bucovina de Nord.⁵ Fiind o inițiativă personală, site-ul este fără prea mari pretenții tehnice, cu stângăcii pe care autorul și le asumă nonșalant. Multe rubrici sunt necompletate, în speranța unei reveniri. Istoria celor două așezări Boian este fragmentată, dizlocată între diversele secțiuni impuse de structura spațiului *web*. Este rodul unei selecții personale și tocmai de aceea interesantă ca formă de interpretare, de concentrare a memoriei, de „repunere în imagini a trecutului”.⁶ Autorul

dorește să transmită trecutul glorios a celor două sate Boian, glorie perpetuată până în zilele noastre. Boianul bucovinean este, în opinia acestuia, o oază de românitate și de rezistență în fața politicilor de deznaționalizare a românilor, promovate atât de imperiul sovietic cât și de statul ucrainean.

Referințele la localitatea Boian de peste Ocean, sunt, de asemenea, numeroase, informațiile fiind în marea lor majoritate preluate dintr-o monografie scrisă în 1985 de Michael G. Toma, descendent al primilor emigranți bucovineni.⁷ Dorința de a-și cunoaște rudele de peste Ocean ca și revolta de a nu putea călători liber sunt direct exprimate în cadrul site-ului. Poate tocmai aceste gânduri împărtășite au făcut ca, la scurtă vreme, Florin să fie contactat de Les Lutic din Canada, descendent al primilor emigranți bucovineni. Cei doi comunică prin Internet, iar ca rod al acestei comunicări, Florin este invitat în 2005 la sărbătorirea a 100 de ani de la fondarea bisericii Adormirea Maicii Domnului din Boian, Alberta. Cu această ocazie creează încă două site-uri (cel al bisericii Adormirii Maicii Domnului și cel al Asociației Românilor Canadieni).⁸ Materialele, puse la dispoziție în marea lor majoritate de către descendenți ai primilor emigranți, sunt impresionante: fotografiile de familie cu scopul unei „autentificări” a faptelor, istorii și povestiri pe baza documentelor de arhivă, a memoriei orale și a reutilizării unor fragmente monografice. Sentimentul de comuniune se întrezărește în modul de a povesti (sau mai corect spus, de a elabora în scris istorii orale), de a juxtapune în prezent, trecutul și viitorul.

Site-urile sunt cu atât mai interesante cu cât furnizează suficiente indicii pentru înțelegerea identității românești în cadrul statului ucrainean și respectiv cel canadian. Ne-am întrebat, prin urmare, în ce măsură Internetul este, în cazul de față, un loc de manifestare a unor identități marginale, mediul prielnic unei comunități imaginare, transfrontaliere, compensatorii celei reale. Este spațiul web un refugiu în fața politicilor de stat sau mai curând o prelungire a acestora?

Internetul pare să fie un spațiu în care spectatorul este invitat să pătrundă și care, deși diferit de realitate, creează adesea convingerea că obiectele și corpurile reprezentate sunt reale.⁹ Conform acestei viziuni, Internetul tinde nu numai să reproducă o realitate, dar chiar să o înlocuiască prin modul de reprezentare a „realului celui mai real”. În cazul de față, materialele Internetsunt în mod incontestabil rezultatul unor practici identitare, de rememorare și valorificare a trecutului, ceea

ce ne-a determinat să percepem cadrul virtual în legătură cu cel „real”, să intuim existența unei plurașități de contexte de manifestare a tradițiilor. În vederea înțelegerii acestor contexte de producere și reproducere memorială, în aprilie 2008, am efectuat o cercetare de teren în Boian, Bucovina de Nord. Cercetarea s-a dovedit necesară nu numai pentru înțelegerea raportului dintre realitate și virtualitate, dar și pentru corecta interpretare a datelor expuse în spațiul web.

Pe lângă reprezentanții comunității, oameni influenți și oameni simpli, povestitori ai unei tradiții locale, l-am cunoscut și pe Florin Dârda care este, fără îndoială, personajul cheie în difuzarea tradițiilor sub formă electronică. De câteva luni, Florin lucrează la un nou site. Reunind deopotrivă scrierile anterioare, site-ul pare să fie deopotrivă rezultatul unui efort personal și al unei îndelungi experiențe colective de stocare și interpretare. Contactul direct cu locuitorii Boianului bucovinean, ne-a determinat să percepem materialele Internet într-o dinamică a tradițiilor, să evităm tratarea lor sub forma unor surse moarte de tip arhivistic.

Dacă e să ținem cont de teoria lui Arjun Appadurai, „modernitatea fără frontiere” (post-modernitatea), inugurează o reprezentare fragmentată a lumii, efect a două fenomene de masă: media și migrația.¹⁰ Proliferarea informației, imaginilor, emoțiilor și senzațiilor prin media, precum și migrația masivă a populației sunt, în opinia autorului, cauze ale dislocării națiunilor. Departe de a se manifesta separat, cele două aspecte ale post-modernității se juxtapun, producând o simultană deteritorializare, în care, imaginile și privitorii lor se află într-o mișcare simultană circulatorie. Dacă ordinea lucrurilor se fărâmițează prin media și migrație, acest lucru are ca revers, în opinia autorului, construirea unei noi ordini, a unui nou imaginar colectiv prin valorificarea fragmentului. Asistăm astfel la forme de producție a acestui imaginar, adesea neașteptate, în care Internetul are un rol considerabil. Să fie oare această teorie valabilă în cazul celor două așezări Boian? Ce sunt tradițiile, cum se transmit acestea în cadrul celor două localități și ce impact are Internetul asupra locuitorilor acestora? Au încetat tradițiile „să mai fie ceea ce Pierre Bourdieu numea habitus, un domeniu al unor practici reproductibile”?¹¹ Sunt ele, în cazul nostru „mai curând arenele unor alegeri conștiente, expuse adesea unei audiențe largi, dislocate în spațiu”?¹² Acestea sunt întrebările la care dorim în paginile următoare să răspundem.

Tradiția între concept și limbaj comun

Termenul de tradiție se impune, așa cum știm, în mediile savante, începând cu secolul al XIX-lea, pentru a desemna și clasa producțiile umane referitoare la trecut. Percepută ca o transmitere, o continuitate culturală, tradiția devine antidot al angoasei colective stârnite de noile mutații socio-culturale: migrația spre marile orașe, apariția unor noi categorii sociale, dislocarea vechilor structuri familiale, apariția desacralizării și a secularizării.

Tradiția devine astfel, obiectul de studiu cu predilecție pentru folclor, spre a servi identităților naționale.¹³ Elementele de tradiție sunt culese și conservate ca niște pietre prețioase, puse în valoare în opoziție cu modernitatea. În acest timp linear al istoriei, așa cum observa Gerard Lenclud, în care modernitatea urmează tradiției, folcloristul, etnograful sunt salvatorii rămășițelor, a resturilor.¹⁴ Cu acest înțeles de căutare a unui trecut pur, esențial, termenul de tradiție pătrunde în cele mai diverse medii, inclusiv în rândurile unei intelectualități rurale din ce în ce mai preocupate de trecut, așa cum se întâmplă și în cazul localității Boian din Bucovina. Proliferarea survine firesc, mediul țăranesc fiind locul prin excelență de manifestare a tradiției.

Opoziția tradiție/modernitate devine problematică o dată cu sesizarea apariției în cadrul societăților occidentale a unor noi practici sociale care se declară în continuitate cu trecutul. Conceptul de „tradiție inventată” introdus de Eric Hobsbawm va produce o nouă orientare atât în domeniul istoriei cât și al antropologiei.¹⁵ Prin interesul pentru lumile contemporane, antropologia zilelor noastre abandonează reprezentarea lineară a timpului conform căreia societățile așa zis primitive nu sunt altceva decât preistoria societăților occidentale.

Pentru a pune la îndoială opoziția tradiție-modernitate, de unde opoziția societăți tradiționale-societăți moderne, Hobsbawm propunea o altă distincție: între tradiție și obicei. Tradiția este maniera particulară în care valorile, principiile și normele se transmit (adică modul de transmitere); obiceiul consistă în valorile, principiile, normele transmise (adică obiectul transmiterii). Nu obiectul transmiterii pare să-l preocupe pe autor, ci modul de transmitere a cutumelor. Ficțional, invenție este pretinsa continuitate a obiceiurilor, tradițiile fiind răspunsuri actuale la situații politice noi, dar care iau forma unor referințe la situații vechi.

Contribuția lui Hobsbawm este importantă deoarece produce o reexaminare a sensului conceptului de tradiție. Numai că, așa cum avea

să remarce mai târziu Terence Ranger,¹⁶ noțiunea de „tradiție inventată” nu cuprinde nici pe departe dinamica vieții și nici măcar nu depășește interpretarea esențialistă pe care pretinde să o combată. Tradiția nu este numai rezultatul unei acțiuni, în înțelesul lui Hobsbawm a contemporanilor asupra predecesorilor, ci o dinamică între persoanele implicate, un proces de manifestare, de interferență a cadrelor: instituțional, comunitar, individual.

Plecând de la aceste definiții ale noțiunii de tradiție, ne-am propus o analiză care să surprindă relația dintre diverșii actori implicați în gestiunea tradițiilor, legăturile dintre generații. Raporturile între comunitate, instituții și persoane, ca și relația dintre diversele medium-uri de transmitere a tradiției sunt de asemenea extrem de importante.¹⁷

Localitatea Boian din Bucovina de Nord

Un tablou socio-istoric

Localitatea Boian din Bucovina de Nord este situată în partea stângă a Prutului, aproape de granița dintre Ucraina și România, la mai puțin de 20 de km depărtare de Cernăuți. Satul aparține, ca și restul Bucovinei de Nord, Ucrainei, componența sa etnică fiind majoritar românească. Atestat încă din vremea lui Petru Rareș, ulterior proprietate a cronicarului Ioan Neculce, satul Boian din Bucovina este menționat în perioada interbelică de către istoricul Nicolae Iorga, ca loc al unui trecut glorios pentru națiunea română.¹⁸ „Marele Boian”, cum este menționat în documente, cunoaște toate momentele de cumpănă pe care Bucovina le-a traversat. Tărâm disputat între marile imperii (Otoman, Țarist și Austriac), Bucovina de Nord revine în 1774 Imperiului Austriac. Satul Boian este cuprins în acest teritoriu bucovinean, chiar în dreptul său, pe Prut, fiind trasată pentru multă vreme frontiera cu Basarabia, provincie anexată Imperiului Țarist.

Un moment important în istoria localității este anul 1848 când se desființează iobăgia. Profitând de libertatea de mișcare, o mare parte a țăranilor părăsesc satul în căutarea unei bucăți de pământ. Criza provocată de o creștere demografică fără precedent, îi determină să treacă ilegal granița în Imperiul Țarist. Mai târziu, la sfârșitul secolului al XIX-lea, un număr însemnat emigrează în Canada, unde fondează așezarea Boian din provincia Alberta. Dintre emiganți nu puțini sunt cei care se întorc în Bucovina, după ani de muncă grea în mină sau la căile ferate, reușind

sa-și strângă banii necesari ca sa-și cumpere pământ. Mulți nu se mai întorc însă, chemându-și în Canada familia și rudele. Oricum, între cele două sate Boian există o legătură destul de strânsă până târziu, când din cauza schimbărilor politice contactele sunt practic întrerupte. Satul Boian, Bucovina de Nord, atinge apogeul dezvoltării sale în timpul administrației austriece. În preajma Primului Război Mondial avea înfățișarea unui târg compus din etnii și confesiuni diferite: români, ucrainieni, evrei, polonezi.¹⁹ În 1859, o parte a ortodocșilor trec la greco-catolicism, stârnind mari convulsii în rândul ierarhilor Bisericii Ortodoxe.²⁰ Pe lângă cele două biserici, cea ortodoxă și cea greco-catolică exista, de asemenea, la Boian o sinagogă și o biserică catolică. Târgul era dotat cu o judecătorie, trei școli primare și una particulară. Situația se schimbă după Primul Război Mondial când, în urma destrămării marilor imperii, Bucovina și Basarabia sunt alipite statului național român. Scenă de luptă între ruși și nemți în timpul războiului, satul este în întregime distrus. Este refăcut în parte cu sprijinul statului român, fără să mai atingă totuși pragul de dezvoltare din perioada austriacă.

În 1940, Bucovina de Nord, ca și Basarabia, sunt anexate imperiului sovietic, granițele sunt închise, contactele cu exteriorul întrerupte. Numai că, situată fiind pe drumul comercial de la Marea Neagră spre Țările Baltice, localitatea a fost dintotdeauna un punct comercial important. Această mobilitate de mărfuri și persoane nu dispare cu totul o dată cu epoca sovietică, schimburile continuând să aibă loc exclusiv cu țările care compuneau Uniunea (în soiuz, cum spun sătenii).

Contextul actual

Distincția utilizată de Hobsbawm între cutumă și tradiție, de unde ideea de societate cutumiară/societate tradițională pare să fie inoperantă în cazul localității Boian, Bucovina de Nord. În plină tranziție spre economia de piață, așezarea reprezintă o lume a contrastelor. Capacitatea de a întreține relații la distanțe din ce în ce mai mari, adaptabilitatea la un ritm de dezvoltare fără precedent, nu produce așa cum s-ar putea crede abandonul normelor de viață comunitară. Succesul individual în cadrul unei piețe din ce în ce mai largi este „trăit” în cadrul comunității, măsurat după regulile acesteia.

Comunitatea este dependentă din punct de vedere economic de întreprinderea de construcții-transport-turism *Ротничок* (Родничок),²¹ o mare parte a localnicilor, inclusiv Florin Dârda, lucrând în cadrul acesteia.

Înființată în 1996 de către doi dintre localnici, întreprinderea este rezultatul cel mai spectaculos al comerțului transfrontalier, care se dezvoltă fără precedent o dată cu căderea Uniunii Sovietice și deschiderea frontierelor spre vest. Profitând de libertatea și în același timp de degingolada produsă prin căderea comunismului, cei doi proprietari de la firma Rotnicyoc reușesc sa-și dezvolte o afacere de mari proporții, doar în câțiva ani firma reușind sa-și deschidă filiale în România, Ucraina și Rusia. În localitatea Boian, patronii de la Rotnicyoc dețin, pe lângă întreprinderea de construcții și transporturi, complexul comercial și hotelier din centrul satului, precum și o zonă de agrement special amenajată pentru turiști și persoane influente.

Numai că firma este departe de a reprezenta un simplu furnizor de venituri economice, gestionând activități adiacente sectorului economic, care-i asigură buna imagine, capitalul simbolic necesar. Internalizând regulile comunității (de exemplu interdicția de a lucra în zilele de sărbătoare religioasă), firma este, în același timp, un „apendice” al comunității. Sprijinul financiar acordat școlii, activităților culturale și mai ales bisericii reprezintă fără îndoială o formă de legitimare a succesului său economic. O seamă întregă de atribuții care erau cândva exercitate de familie sau de către instituțiile tradiționale sunt preluate astăzi de către firmă. Ospitalitatea poate fi un exemplu. Străinii interesați de întreprindere sau de localitate, așa cum a fost și cazul nostru, sunt „ghidați” cu grijă, invitați totdeauna la masă. Cel însărcinat să asigure oficiile de gazdă este chiar Florin Dârda care devine astfel din managerul firmei purtătorul său de cuvânt, rol pe care și-l extinde și asupra localității.

Istoria și folclorul între recuperare și invenție

Cronicarul Ioan Neculce este emblema satului Boian din Bucovina. Imaginea lui Neculce este deopotrivă valorificată pentru calitatea de cronicar a personajului și pentru statutul său de proprietar al așezării Boian. Pe lângă paginile dedicate lui, fotografia bustului său este prezentă pe pagina inaugurală, de prezentare a site-ului realizat în 2002. În această primă încercare de a transmite pe cale virtuală destinul celor două Boiane, printr-un colaj de imagini, Florin transpune o grădină a raiului. În mijloc, ca un axis mundi, semnul jertfei: monumentul celor deportați și uciși sub comunism. De-o parte și de alta, stâlpii credinței: cele două biserici ortodoxe de la Boian. În mod apoteotic, din colțul stâng, în partea de sus, se întrezărește bustul lui Neculce. Aceasta pare să fie imaginea

cerului, căci la bază apar oarecum discret, dincolo de nori transparenți, la întâlnirea cu florile grădinii raiului, acoperișurile caselor boiancenilor. Această imagine este fără îndoială importantă pentru a înțelege atât aspirația paradisiacă a autorului, cât și imaginarul colectiv, definit prin nostalgia pentru o comunitate animată de ortodoxie și îmbibată de istorie.

Site-ul conține rubrici separate dedicate trecutului și prezentului. Trecutul este important, suficient încât referirile la prezent, nu puține la număr, sunt asimilate rubricilor consacrate trecutului. Nu lipsesc rubricile consacrate obiceiurilor folclorice, precum și cele alocate satului Boian din Canada. Legenda așezării bucovinene, care marchează începutul istoriei este preluată de către autorul site-ului din scrierile profesorului Vasile Bizovi. Născut în Boian într-o familie persecutată sub comunism, Vasile Bizovi este mulți ani profesor de limba română în localitate. Fiind unul dintre cei mai activi militanți pentru drepturile românilor, profesorul Bizovi cercetează arhivele și culege folclor în vederea scrierii unei monografii a localității. Nu reușeste să-și ducă obiectivul la bun sfârșit, se stinge din viață în 2002, ceea ce-l determină pe Florin să dorească să-i continue opera. Site-ul din 2002 este practic un imbold în acest sens. Reluarea legendei scrise de profesorul Bizovi în spațiul web este indubitabil semnul continuității dintre generații, a legăturii autorului cu memoria comunității pe care intenționează să o reprezinte.

Acum vreo 900 de ani, spune legenda profesorului Bizovi, locuia într-o poiană un om singur, pare-se, cu numele Păduraru. În aceea poiană avea să fie fondată așezarea Boian, numele venindu-i de la faptul că bărbatul acesta singur, pe nume Păduraru, se ocupa cu negoțul boilor. Cadrul legendar capătă veridicitate prin adăugarea datelor istorice, contribuția proprie a autorului site-ului, rezultatul propriilor sale căutări: documente despre importanța creșterii vitelor și a comerțului în secolele al XV-lea și al XVI-lea. Urmează „prima mențiune în hrisoavele domeniști” pe timpul lui Petru Rareș, rubrica despre „posesorii satului până la Ioan Neculce” și rubrica dedicată cronicarului – „Cronicarul Ion Neculce și Boianul – o dragoste reciprocă”.

Secțiunea dedicată obiceiurilor și tradițiilor populare are rolul de a completa istoria. Într-o manieră voit etnografică sunt descrise sărbătorile de iarnă și șezătoarea, celelalte obiceiuri, ca botezul, nunta, înmormântarea, hramul, Paștile, urmând să fie descrise ulterior. Descrierea oscilează între trecut și prezent, prin întoarcerea simbolică la etapa copilăriei sau prin recurs la fotografie. Scopul este acela de a preciza elementele care se mai practică și cele care nu se mai practică.

Pentru a exemplifica descrierea obiceiurilor sunt folosite fotografiile cu membrii familiei; fotografiile vechi ca cea din 1928 a „moșului” Florea Darda în rol de Irod alături de fotografii ale părinților și soției, îmbrăcați în costume bucovinene. Semn al unei continuități de tradiție, legăturile de rudenie și cele dintre generații justifică la tot pasul sensul dat de către autor demersului său, de a transmite prin Internet povestea celor două sate Boian.

Pentru a „pecetlui” dreptul său filial de a reda istoria celor două localități, Florin povestește momentul în care profesorul său Bizovi, le-a adus la școală monografia scrisă în Canada de M. Gh. Toma. Cere această carte pentru a o arăta bunicii sale, Alexandra, care recunoaște într-una din fotografiile chipul sorei soacrei sale plecată în Canada în 1899 cu întreaga familie. Și atunci, spune Florin, „am citit mai jos în engleză cine era în fotografie și într-adevăr [așa] era [...]”. Povestirea este semnificativă, atât pentru legătura simbolică dintre cei plecați în America și cei rămași în Bucovina, cât și pentru legătura dintre generații. Dacă bunica recunoaște o rudă apropiată de dincolo de Ocean prin fotografie, o cale oarecum directă, nepotul „verifică”, „asistă” actul memorial, talmăcind textul explicativ din engleză în limba română.

Cu totul interesantă este prezentarea șezătorii, un montaj de texte, replici, cântece, poezii, descrieri de roluri, un scenariu pe care autorul trebuie să-l fi învățat la școală. Acest fapt avea să ni se confirme în primăvara lui 2008 când, vizitând școala de la Boian am înțeles care este rolul acestei instituții în procesul de transmitere a tradițiilor. Serbările școlare, concursurile de muzică și dans se succed la intervale regulate. Școala apare astfel ca loc de joncțiune între generații și de reproducere a unor practici ancestrale.

În rubricile consacrate prezentului sunt expuse problemele cu care se confruntă românii din Bucovina, care sunt considerați minoritate și nu popor istoric, așa cum autorului i s-ar fi părut normal. Pentru a demonstra abuzurile la care românii sunt supuși sunt aduse exemple precum: capcanele întinse unui parlamentar român pentru a nu mai fi reales; impunerea unui examen de limbă ucraineană pentru accesul la bursele oferite de statul român.

Un spațiu larg este consacrat problemei limbii moldovenești prin reluarea în întregime a unui articol apărut în 2002 în revista *Plai Românesc* intitulat „Reanimarea «limbii moldovenești» și a «moldovenismului» în Ucraina: imperativ etnic sau comandă politică?”. Aflăm că în 1997 rada supremă a Ucrainei include limba moldovenească alături de limba română

în rândul celor 10 limbi numite regionale sau ale minorităților naționale. Statutul de minoritate acordat românilor îl nemulțumește pe Florin Dârda suficient de mult încât, folosindu-se de spațiul virtual, să-și propună să dovedească contrariul. Datele istorice au ca scop imediat să demonstreze tocmai ceea ce autoritățile ucrainene tind să ignore. Calitatea de popor istoric pentru românii din Ucraina este demonstrată prin recurs la istoria satului Boian, una dintre cele mai vechi așezări bucovinene. Invocat de către cronicari și scriitori precum Mihai Eminescu (poetul național al românilor), satul Boian devine astfel un reper important al românilor din Bucovina de Nord.

Monografia profesorului Bizovi

Cu susținerea consiliului local și al întreprinderii Rotnicycoc, în 2005 apare monografia localității, atribuită lui Vasile Bizovi.²² Monografia este o îmbinare de texte ordonate și completate de către soția profesorului, Elena Bizovi și de Dumitru Covalciuc, jurnalist la ziarul *Zorile Bucovinei*. Monografia lui Bizovi apare ca rezultat al mobilizării foștilor săi elevi, unii dintre aceștia cu funcții în administrația locală. Studiul ne relevă două contexte socio-istorice diferite: anii 90, când profesorul Bizovi activează ca militant pentru drepturile naționale ale românilor și contextul actual de reinterpretare a datelor culese, inclusiv de profesor.

În anii 1990, speranța ca Bucovina de Nord să revină la România aparținea majorității intelectualilor din comunitate. Momentul culminant este atunci când pe clădirea primăriei este ridicat tricolorul românesc.²³ Pe 17 decembrie 1990 ia ființă filiala Boian a Societății de Cultură Mihai Eminescu, avându-l pe profesorul Bizovi vicepreședinte și purtător de cuvânt.²⁴ Societatea își propunea: reabilitarea persoanelor care au avut de suferit sub comunism, ridicarea de monumente închinat jertfei lor (în această perioadă au fost ridicate monumentele victimelor comunismului și bustul lui Neculce), dotarea școlilor cu cărți în limba română, nume românești pentru localitate și străzi, introducerea grafiei latine în școală (cursuri de învățarea acestei grafii și pentru adulți). Un element esențial consta în scrierea istoriei satului „pentru a o priva de falsificări”, culegerea de folclor, reluarea dansurilor populare, a cântecelor de petrecere, a sezătorilor, „reînvierea tradiției horelor pe toloacă”.²⁵

Constatăm cum profesorul Bizovi, prin scrierile sale, nu face alceva decât să pună în practică obiectivele Societății Mihai Eminescu, de a

milita astfel pentru idealurile naționale. Florin Dârda este în această perioadă de elan național, elev al Gimnaziului Ioan Neculce din localitate. Se formează în această atmosferă tumultuoasă, care-l influențează inevitabil în decizia de a urma cursurile facultății de istorie. Site-ul din 2002 se constituie, astfel, în propria sa încercare de a reda „istoria adevărată” a Boianului și de a continua activitatea militantistă a profesorului său.

Anul 2002 este nu numai anul morții profesorului, ci și anul în care Florin Dârda obține licența în istorie. Încercarea de a rămâne asistent la Universitatea Cernăuți se soldează cu un eșec. Internetul devine, astfel, singurul cadru în care proaspătul absolvent de istorie reușește să-și exercite pasiunea. În cadrul spațiului web, Florin dezvăluie publicului larg cunoștințele sale de istorie, devenind autor, scriitor de istorie prin transgresarea constrângerilor actului de publicare pe foia de hârtie. S-ar putea crede că interesul său în special pentru istorie medievală condiționează imaginea pe care acesta își propune să o redea satului natal. În realitate lucrurile ni se par a fi exact invers: imaginea deja existentă, consacrată în localitate, îl determină pe autor să studieze istoria medievală a localității. Ceea ce el săvârșește în plus, comparativ cu profesorul său Bizovi este difuzarea la scară planetară a memoriei semenilor săi, a identității lor colective, exprimată prin recurs la tradiție. Numai că „Podul de flori” cu România, în care mai credea încă la sfârșitul studiilor, este astăzi înlocuit de aspirația liberei circulații în spațiul european.

Memorie și politică

O parte a românilor din localitatea Boian din Bucovina se declară astăzi moldoveni. Distincția dintre români și moldoveni, cu implicații politice importante la nivel de politică statală, are un impact minim la nivelul vieții cotidiene a localnicilor. Cauzele acestei diferențieri sunt fără îndoială istorice. În 1961 românii din localitatea Boian sunt înregistrați în actele oficiale ca moldoveni fără nici un drept de apel. Limba română, considerată ca limbă moldovenească, va continua să fie limba de predare în școală, numai că scrierea latină este înlocuită cu scrierea slavă. Revenirea la grafia latină se produce în 1985 în virtutea drepturilor acordate minorităților naționale din timpul regimului lui Gorbaciov. Este perioada revendicărilor naționale când imperiul sovietic se destramă și Bucovina de Nord trece la Ucraina, în ciuda speranței românilor de unire

cu România. Distanța între români și moldoveni este percepută, de cele mai multe ori, în virtutea măsurilor administrative luate cu ceva timp înainte.

Vedeți, după istorie satul este român. Însă în 1961, trecând din Raionul Sadagura în Raionul Noua Suliță, atunci au devenit o parte moldoveni. Când s-o schimbat pașapoartele. Cu toate că ca națiune moldovenii sunt români, numai că oarecum o fost Moldova lui Ștefan cel Mare așa am fost și noi ca moldoveni. Însă atunci, undeva, 80 de procente din locuitorii satului sunt moldoveni și români, celelate 20 de procente le constituie alte națiuni. [Ioan Jalba, primarul satului]

Explicația primarului este relevantă pentru utilizarea tradiției istorice în definirea identității. Miza politică a demersului este subînțeleasă. Oricum ea scapă înțeleșului oamenilor simpli ai satului, ceea ce nu-i împiedică să argumenteze în favoarea sau în defavoarea identității moldovenești.

Eu spun un cuvânt. Este regretat. Am citit într-o propoziție că m-am gândit că el o murit. Gata, regretat, o murit. Pacea, este altă propoziție în altu text. El o regretat, dar nu o murit, zic. El nu o murit. Bai, zic, dar ce înseamnă cuvântul ista. Nu mă înțeleg și amu. [Gheorghe Hărăsâm, pensionar, fost tractorist al cooperativei agricole]

Nedumeririle pe care localnicii de la Boian le au privind propria lor identitate nu produc conflicte în sânul comunității. Persoanele pe care le-am întâlnit în aprilie 2008 la biserica veche ortodoxă s-au dovedit un exemplu de convivialitate. Unii ne-au vorbit despre rudele lor din România, despre armata română care în 1941 recucerește Bucovina de Nord și pe care o mai așteaptă încă să revină. Alții păreau să fie nostalgici ai Uniunii Sovietice, vremea când plecau la muncă fără să-i oprească nimeni în Lituania, Estonia sau la Moscova. Aceste întoarceri diferite spre trecut, faptul de a se considera moldoveni sau români, nu-i împiedică nicicum să se declare toți ortodocși. Apartenența la aceeași comunitate de credință oferă liantul comparativ cu care toate celelate elemente de distincție capătă o importanță minimală. Memoria este personală, perpetuată în cadrul familiei sau a rudeniei, fie direct prin povestire, fie prin rostirea numelor în timpul liturghiei bisericești. Spre deosebire de memorie, istoria este consemnată de către cunoscători, persoane avizate cu acest gen de activitate în virtutea meseriei și a pregătirii lor.

Despre satul natal care a aparținut cândva lui Ioan Neculce toată lumea știe câte ceva. Numai că „cine țâne minte. Trebe să scrie că doar așa noi putem ști”. [Gheorghe Hărăsâm] Un răspuns firesc, consfințind o împărțire a rolurilor în comunitate, intelectualității revenindu-i rolul de a scrie, de a consemna evenimentele. Firma Rotnicycoc este, la rândul său, din ce în ce mai activă în promovarea tradițiilor locale, cu precădere a tradiției ortodoxe. Biserica greco-romană, închisă și transformată în depozit al colhozului sub comunism, este refăcută după schimbarea regimului politic și trasformată în mănăstire ortodoxă cu ajutor material din partea patronilor firmei Rotnicycoc. Biserica devine loc de pelerinaj datorită unei icoane cu Maica Domnului făcătoare de minuni și a părintele Jar, despre care se spune că ar avea darul vindecării. La intervale regulate icoana plânge, au loc slujbe speciale la care adesea participă mitropolitul de la Cernăuți.

În această lume de proliferare a miraculosului, părintelui Jar are un vis în care i se spune să construiască o mănăstire pe ruinele unui vechi locaș de cult. Fiind „o persoană tare răzbătătoare”, părintele Jar obține cu ușurință banii necesari ridicării mănăstirii. În apropiere, la numai câțiva kilometri, este ridicat și un așezământ pentru îngrijirea copiilor cu handicap. O parte a banilor sunt oferiți de firma Rotnicycoc, prestigiul de care se bucură patronii firmei în cadrul comunității de la Boian datorându-se nu numai faptului că sunt deținătorii unei mari averi, dar și acestui „ajutor” acordat bisericii. Apropierea de biserică este principalul barometru al apartenenței proprietarilor firmei la comunitate.

Ca și în cazul tradiției religioase, tradiția istorică reprezintă seva din care discursul politic se hrănește. Există fără îndoială o concurență între foștii elevi ai profesorului Bizovi, care se declară în continuitate cu opera începută de profesor. Monografia apărută în 2005 și atribuită profesorului este adesea supusă criticilor, îndreptate nu atât asupra aportului adus de profesor, cât capacității de interpretare ulterioară și de repartizare a materialelor. Monografia este considerată incompletă, un început care trebuie continuat. Ceea ce lipsește, consideră primarul satului, sunt referirile la anii postbelici care „vor trebui completați de către cei care vor dori să continue”. Procesul de „democratizare a tradițiilor” coincide cu ambiția de a reda „adevărată tradiție” care, din punctul oficial de vedere, nu poate să fie decât în legătură cu o origine veche, îndepărtată. Este regretabil, consideră primarul, că nu s-au găsit încă documente care să ateste satul din vremea lui Ștefan cel Mare. Vechimea așezării atestată documentar este importantă căci, „dacă anul acesta orașul Cernăuți

sărbătorește 600 de ani de la atestare, de ce nu putem și noi compara cu satul nostru, ca să facă sărbătoarea de 500 de ani și nu de 480? Este și mândria noastră că satul nostru e mai vechi decât restul”.

Continuitatea este mai întâi de toate declarativă. Printre continuatorii profesorul Bizovi se numără și Florin Dârda care se distinge de restul intelighenției locale prin capacitatea de a utiliza tehnica internet. Internetul este astfel elementul său de distincție, în încercarea de a obține rolul de purtător de cuvânt al comunității.

Site-ul lui Florin în curs de apariție

Site-ul la care Florin Dârda lucrează în prezent are ca mobil apartenența la o românită care ignoră granițele statului național. Autorul își dorește obținerea cetățeniei române, ceea ce ar permite copiilor săi „să circule liber prin Europa”. Acest scop imediat, pe care Florin speră să-l atingă sensibilizând autoritățile române prin apariția site-ului, nu împieteză cu nimic pasiunea sa pentru istorie. Convins că aparține unui loc care respiră istorie și care-și conservă pe deplin tradițiile, Florin își propune să-l arate lumii ca exemplu.

Adoptă metoda istoriei evenimentială, cronologică, pe care și-o însușește de la profesorul său Bizovi și și-o desăvârșește în timpul studiilor universitare. Ca adaos survin înregistrările video: imagini cu bătrâni care au suferit sub comunism, au fost deportați la Onega, sau au cunoscut experiența emigrației. Tonul ponderat cu intenția de a reda o istorie veridică, o imagine cât mai aproape de realitate, este, de asemenea, un atribut important al tabloului virtual pe care Florin Dârda încearcă să-l redea. Revendicările naționale sunt înlocuite cu istorii fascinante, exemplare, care oferă un model de viață indiferent de apartenență. Este cazul istoriei lui Șalem, supraviețuitor al evenimentelor din 1940-1941, ceea ce nu se întâmplă cu semenii săi evrei împușcați de către armata română. Această „pagină neagră”, așa cum spune autorul, singura de altfel din istoria localității, este redată în spațiul *web* ca un gest reparator din partea întregii comunități de la Boian.

Utilizarea imaginilor video, gustul pentru experiență de viață împărtășită, sunt elemente care dezvăluie un context socio-istoric diferit de cel al anilor '90. Comunicarea cu semenii de dincolo de Ocean, influența sejurului în Canada, îi schimbă autorului atitudinea, percepția, inclusiv față de trecutul comunității din care provine. Numai că această schimbare nu produce o ruptură între generații. Florin nu creează ex

nihilo istoria sa virtuală, ci continuă ceea ce predecesorii săi au realizat. L-am întrebat pe autor de ce nu-și povestește detaliat experiența de viață, de ce nu vorbește în cadrul site-ului mai mult despre sine. Am înțeles din răspunsul său că așa ceva nu s-ar cădea. În schimb, pentru a ilustra descrierea obiceiului nunții, Florin introduce imagini de la nunta sa. Apare astfel în postură nu numai de autor de istorie dar și de actor, cu intenția evidentă de a marca în mod efectiv apartenența la comunitate. În timpul scurtului său sejur în Canada, Florin culege informații despre semenii săi de dincolo de Ocean. Interveniurile cu primii emigranți încă în viață îi întregesc materialele incluse pe site.

Localitatea Boian din Canada

Context

Fondată în 1895 de către emigranți bucovineni, localitatea Boian din Wilingdon, provincia Alberta este considerată astăzi cea mai veche așezare românească din Canada. În virtutea acestei imagini, localitatea beneficiază de politicile de încurajare a multiculturalismului promovate de statul canadian. Deși importante, trebuie precizat totuși că aceste politici de încurajare a afirmării identităților etnice și culturare survin tocmai ca răspuns la schimbările socio-economice produse după cel de-al Doilea Război Mondial. În anii '80, localitatea Boian era deja un loc depopulat având ca singură sursă de coagulare socială tradiția ca patrimoniu.

Ceea ce determină actul de recuperare a tradiției este chiar prezența morții asupra ei. Concluzia monografiei lui Michael G. Toma este relevantă în acest sens. Citez în traducere personală: „Mai mult de opt decenii au trecut de când românii și-au construit casele lor în vecinătatea locului numit Eagle Tail Hill. Aceste dealuri și văi, creste și pârauri sunt încă aici. Fermele arabile au fost cândva cultivate intens cu cereale care au hrănit populația lumii [...] Districtele școlare au dispărut de pe hărți. Oficiile poștale de asemenea au murit și acum au urmași. Bisericile sunt aici și au fost mărite dar nici una nu mai este frecventată ca acum 40 de ani. Cele câteva case cu grădinile lor sunt comparabile cu cele din orice cartier orășenesc. Fermele cu diferitele feluri de animale, zgomotele, mirosurile lor s-au dus de asemenea.”²⁶ Aceasta este imaginea localității Boian, Alberta, un „tablou” datat 1985.

Nu numai peisajul fizic suferă o transformare prin dispariția fermelor agricole înghițite de marile companii agricole, dar și peisajul spiritual. Migrația spre marile orașe o dată cu sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial aduce cu sine și o schimbare a cadrului cultural. Localitatea devine un loc patrimonial, iar bisericile sale destinații ale conservării urmelor trecutului. Festivalurile și sărbătorile sub auspiciile Asociației Românilor Canadieni, transformarea celei mai vechi case păstrate în stil bucovinean, în muzeu, din inițiativa aceleiași asociații, sunt doar câteva din măsurile de valorificare a localității româno-canadiene, ca loc de patrimoniu. Comunitatea se extinde, devine „oicumena” celor care descind de la Boian, tinzând chiar să-i înglobeze pe toți cei care se declară români sau canadieni de origine română. Statul este direct implicat în promovarea așezării ca loc de patrimoniu. Încă din anii '70, bisericile sunt declarate situri istorice, asistența de specialitate pentru conservarea și restaurarea lor fiind obligatorie (vezi site-ul Bisericii, istoria lui Nick G. Hauca).

Prin monografia scrisă în 1985 și finanțată de Ministerul Canadian al Culturii, memoria localității pe cale de dispariție este consemnată în scris. Puținii dintre fondatori mai erau încă în viață, la acea dată la vârsta senectuții. Expusă în întregime pe site-ul Asociației Românilor Canadieni, monografia este ea însăși un obiect de patrimoniu ca și restul manuscriselor-document. Copertile, față-verso sunt scanate și expuse ca prezență efectivă a obiectului-carte. Cartea este astfel mai mult decât o sursă de informare, devine relicvă, obiect de memorie. În spațiul web, monografia înregistrează deopotrivă o valoare documentară și memorială, prin simpla expunere a materialității și vechimii sale.

Emigrația – o aventură povestită, a copiilor despre părinți

Deși realizate din punct de vedere tehnic de către același Florin Dârda, site-urile canadiene sunt creații ale descendenților emogranților bucovineni. Calitatea de creator a lui Florin este minimă, limitându-se la aspectele de ordin tehnic și de prezentare grafică. Marea majoritate a materialelor expuse pe Internet sunt scrise în engleză. În mod excepțional, dar nu întâmplător apar și texte în limba română: pagina personală a lui Florin, un rezumat al istoriei satului Boian, Bucovina, scris de preotul Vasile Nichoriuc, precum și cartea-manuscris scrisă de românii din Boian, Bucovina în 1930 și trimisă fraților de peste Ocean. Un loc important îl ocupă istoria instituțiilor pe baza documentelor de arhivă și a fragmentelor

de monografie, cu precădere a bisericilor, și povestirile de familie semnate chiar de descendenții acestor familii. Site-urile trimit astfel la cadre ale unei memorii colective, în care familia pare să fie elementul definitoriu. De altfel, nucleul acestora îl constituie istoriile de familie în parte, expuse independent pe Internet.²⁷

Plecarea din Bucovina, urmată de fondarea unei așezări purtând numele celei de baștină pe tărâm canadian sunt momentele inaugurale ale unei istorii fragmentate. Fragmentarea este impusă chiar de structura spațiului web. Marcat prin rubrici și secțiuni bine delimitate, spațiul virtual favorizează imaginea în detrimentul narațiunii, repunerea în imagini a trecutului și mai puțin coerența sa evenimentială. Datele și uneori cadrul lor formal sunt preluate în parte din monografia scrisă de Gh. Toma de care am amintit deja. Spunem în parte, pentru că, deși bazate pe această scriere apărută în 1985, creațiile Internetu se limitează la ea, fiind incluse informații de dată recentă. De exemplu, în spiritul unui pluralism de exprimare, istoria bisericii este scrisă în trei variante, semnate de trei autori, doar unul dintre cei trei fiind autorul monografiei.

Originea bucovineană și românească a primilor veniți este clar afirmată în introducerea monografiei, în parte expusă pe site-ul bisericii. Istoria și în cazul localității „canadiene”, începe printr-un cadru mitic. De data aceasta nu este vorba de o legendă preluată de către Michael G. Toma de la predecesorii săi, ci de un cadru poetic, creație proprie. Cu aură mitică, este redată o istorie care se vrea adevărată, situată într-un cadru cunoscut, cu personaje care au trăit fără îndoială. „La Canada, la Canada” (începe autorul povestirea în română), a răspuns (continuă autorul în engleză) un băiețel de 9 ani, pe numele lui Metro, atunci când familia sa era întrebată unde se duce. Împreună cu mama lui cărau niște găleți cu apă în Boianul din Bucovina, în martie 1899, când au auzit oamenii vorbind despre o faimoasă și îndepărtată țară numită Canada.²⁸ Părinții lui se decid repede să părăsească casa și să emigreze spre această țară de vis. Aceasta pare să fie debutul unei aventuri, mobilizând mai multe generații. În sensul dat povestirii, băiețelul Metro este agentul unei istorii lungi transmisă din generație în generație. O istorie dezvoltată între un tărâm al nașterii și un tărâm încă necunoscut, care-i va deveni loc de memorie. Aflăm, buchisind monografia scrisă de autor că acest băiețel nu este nimeni altul decât bunicul său.

Revenind la contextul istoric, în Bucovina imaginea prezentată de către agenții de emigrație este favorabilă Lumii Noi, încât bucovinenii ajung să creadă că, spune autorul în română cu traducere în engleză:

„Câine umble cu colaci pe coadă și nucele așa sânt de mare că poți și le arunci în pod cu furca.”²⁹ În 1898 sosesc primele două familii Ichim Yurko și Elie Ravliuk, în martie 1899 încă 15 familii, în mai același an încă 20 de familii. Cauzele emigrației sunt multiple. Lichidarea iobăgiei în 1848 dă dreptul țăranilor de a-și schimba locul (vezi site-ul din 2003). Bucovina de Nord, proprietate a imperiului austriac se confruntă cu o creștere demografică fără precedent care conduce inevitabil la împușinarea pământului necesar fiecărei familii în parte (site-ul Asociației Românilor Canadieni). Soluția apare odată cu promovarea de către Canada, care la aceea dată se afla încă sub jurisdicție britanică, a unei politici de populare a teritoriilor sale vestice. Bucovina este luată în calcul de către autoritățile canadiene. La Cernăuți apar birouri pentru încurajarea emigrației și pentru a oferi consultanță celor interesați ca Busola, Lumea (site-ul din 2002).

Drumul parcurs între Bucovina de Nord și Canada este lung și dificil: cu trenul pâna la Hamburg sau Triezd, unde emigranții așteptau câteva săptămâni, după care urma îmbarcarea pe vapor; urma drumul cu vaporul până în portul Halifax, sudul Canadei. Aici erau examinați medical și pe urmă trimiși cu trenul până în Vest. „Puțini aveau bani, spune M. Gh. Toma și nici unul nu vorbea engleză, dar aveau curaj, erau tineri și determinați să reușească.” În aceste rânduri se întrevede nostalgia pentru valorile trecutului opuse celor actuale. Bani în opoziție cu tinerețea, determinarea, curajul. Averele emigranților se rezuma la cele câteva așternuturi, haine, unelte, semințe pentru a fi cultivate în pământ nou, adesea rizomi de cartofi.

Începutul în Lumea Nouă este totdeauna dificil. Ajunși în Canada, emigranții constată că viața la care visaseră este plină de încercări, de suferință. Prima iarnă și-o petrec în bordei. Pentru a defrișa cei 160 acri de pământ primiți în schimbul a 10\$, bărbații pleacă să lucreze la căile ferate sau la mină pentru a strânge banii necesari cumpărării uneltelor și animalelor. Femeile și copiii rămân în plină natură sălbatică având ca singură sursă de hrană o mică grădină încropită la repezeală. Într-o istorioară care apare în monografie se spune că una dintre femei, pe numele său Domnica, rămasă singură doar cu copiii săi, era tare îngrijorată pentru că nu avea ce pune pe masă în ziua Sfințelor Paști (ne aflăm cu acțiunea povestirii în aprilie, în preajma Paștelui ortodox). Din fericire găsește un cârd de rațe pe lacul din apropiere. „Rațele îi vor da carnea și ouăle, se grăbește autorul să-și încheie povestirea, și astfel prânzul de Paște se transformă într-o mică sărbătoare.”³⁰ Imaginea trimite cu gândul la comuna primitivă, la un început de istorie, povestirile fiind

animate de o logică a progresului în care evenimentele capătă sensul unor probe, încercări surmontate, depășite. Sintagma „au reușit să progreseze” pentru a califica momentul în care în localitate pătrund primele mașini (automobile, tractoare...) este adesea utilizată. Un element de progres valorificat prin povestiri este fără îndoială nivelul de școlarizare al copiilor. Succesul nu aparține atât părinților, ca primi veniți, cât mai ales copiilor născuți în Lumea Nouă. Familiile sunt numeroase, cu mulți copii, prima generație, cea a fondatorilor, având în medie între 10-15 copii, o parte născuți în Bucovina, o parte născuți în Canada. Începând cu a doua generație, numărul copiilor se diminuează considerabil; se ajunge la o medie de 2-5 copii pe familie.

Cimitirul virtual

Partea din monografie cuprinzând povestirile de familie este reluată sub o altă formă pe site-ul Bisericii în secțiunea „Cimitirul virtual”. Înțelegem din această secțiune că oricine poate să deschidă o „pagină personasă”, adică o povestire de familie, care să cuprindă numele celor morți și îngropați la Boian, Alberta, și a celor încă în viață, fie rămași, fie plecați din localitate. Cimitirul virtual este o copie a celui real, conținând liste cu numele celor trimiși în eternitate, data nașterii și cea a morții. În total, 322 de morminte. Acest cimitir este un act de pomenire cu totul special, având drept scop, spune Florin Dârda, sa-i ajute pe descendenții primilor imigranți răspândiți prin toată Canada și America să-și plănească morții, fără să fie nevoiți să-și părăsescă casele.

Să fie gestul său o formă de adaptare a memoriei, a actului de pomenire, la condițiile de viață actuale? Povestirile de familie realizate de către descendenții primilor imigranți întregesc datele sumare, lista de nume a cimitirului virtual. Povestirile au la baza structurii lor principiul arborelui genealogic. Este importantă, astfel, enunțarea numelor în ordine genealogică, începând cu strămoșii și terminând cu ultimii descendenți. Structura narativă nu lipsește, dar este totdeauna subordonată acestei ordini genealogice.

Recuperare

Dacă pentru părinți, prima generație de emigranți, idealul de reușită este statutul de fermier, diferit de acela de țaran deținut în Bucovina (cuvântul țaran nici nu este de altfel menționat), pentru descendenții lor,

idealul de a accede la meserii de altă natură se dovedește esențial. Acest progres al familiei, dător de distincție în cadrul comunității este valorificat prin povestiri. Sunt valorificate elemente de viață arhaică, care oferă coerență și unitate comunității: obiceiurile de iarnă, de Paști, de hram; cântecele, muzica bucovineană, arta de a găti, de a vindeca utilizând lecurile băbești, plantele. Preotul ortodox, moașa (cuvânt redat totdeauna în română), bucătăreasa satului sunt roluri puse totdeauna în lumină. De asemenea, sunt valorificate: casa tradițională în stil țărănesc bucovinean cu nelipsitul cuptor la care se coceau alivencile, bisericile contruite după modele aduse din țara de origine.

Ceea ce conferă valoare trecutului sunt deopotrivă elementele de distincție individuală și cele de unitate comunitară. Anumite roluri și abilități sunt transmise din generație în generație, această transmitere în lanț fiind de asemenea pusă în lumină. Nu numai funcțiile tradiționale sunt date ca exemplu, ci și funcțiile în afara localității, rolul lor în societatea canadiană.

Istoria bisericilor

Spre deosebire de povestirile de familie scrise de descendenți, care își declară originea românească și prin urmare subordonate acestui scop, istoriile instituțiilor, cu precădere a bisericilor, constituie mai degrabă încercări de obiectivare a trecutului. Prima biserică, cea care poartă astăzi hramul Adormirii Maicii Domnului, este inaugurată în 1906 (vezi site-ul Bisericii). Purta în acel moment hramul Sfântului Dumitru și era sub jurisdicția episcopatului rusesc. Limba utilizată era limba rusă, ceea ce ne face să credem că localitatea, la început, nu este compusă numai din români. Conflictele din cauze etnice și confesionale nu întârzie să apară. La scurtă vreme, numărul rușilor ajunge să fie preponderent, probabil și datorită slujbei bisericești în limba rusă. În 1911 este adus în comunitate un preot român care să slujească în limba română. Doar că, după numai două luni este forțat să plece din cauza conflictului iscat între români și ruși care ajunge să se poarte în justiție. Judecătorii dau câștig de cauză rușilor, mai numeroși la acea dată.

Decizia judecătorească îi obligă pe români să se retragă și sa-și contruiască în 1914 propria parohie, cea de la Hairy Hill. În același an apare și biserica greco-catolică, semn că localitatea Boian, Alberta, asemenea celei din Bucovina era compusă în preajma Primului Război Mondial din etnii și confesiuni diferite. Cu doi ani înainte sosise un călugăr

ortodox din România, care într-o cabană improvizată ținea slujbele bisericești în limba română. Cu ajutorul locuitorilor, în 1916 construiește nu o mănăstire ortodoxă, așa cum intenționase inițial, ci o biserică - biserica de la Hamlin cu hramul Pogorârii Duhului Sfânt.

Vechea biserică de la Boian rămâne sub jurisdicția episcopatului rusesc până în 1945 când este declarată parohie românească cu hramul Adormirea Maicii Domnului, statutul său actual. Această transformare se produce datorită mișcării de emancipare națională care se răsfrânge și asupra populațiilor din America, de origine din fostele imperii. În 1924 episcopatul rusesc îl numea preot la biserica veche de la Boian pe Vasile Cohan. Animat de idealul național, părintele Cohan, care era român de origine, reintroduce limba română în cadrul ritualului ortodox, stabilește legături cu Biserica ortodoxă din România. Biserica veche de la Boian, Alberta, acceptă astfel jurisdicția Bisericii Ortodoxe Române, această schimbare determinând, la rândul său, o și mai mare omogenizare a locuitorilor pe criterii etnice și religioase.

Legăturile dintre cele două Boiane și Internetul

Ceea ce se întâmplă după Primul Război Mondial este interesant, deoarece, datorită schimbărilor de ordin politic, cele două așezări Boian, din Bucovina de Nord și din Canada, încep să întrețină relații și la nivel instituțional. Odată cu includerea Bucovinei în Regatul român, mulți emigranți se întorc în Bucovina de Nord. Numai că, la scurtă vreme, mulți dintre aceștia își vor pierde libertatea și chiar viața. În 1940, Bucovina de Nord este cedată de către statul român imperiului sovietic. Contactele dintre cele două localități încetează aproape cu desăvârșire. Poșta este controlată, corespondența atent supravegheată. Florin Dârda povestește pe site-ul din 2002 în ce condiții, una dintre rudele sale, Ecaterina Jalba, reușese să treacă dincolo de cortina de fier.³¹ În preajma celui de-al Doilea Război Mondial, Ecaterina, împreună cu părinții și frații ei, se întorc din Canada în Bucovina. La scurtă vreme, frontierele se închid și familia, de curând întoarsă din America, este prinsă în „captivitate”. Dochia, mama Ecaterinei, se îmbolnăvește și moare. Ilie, tatăl său, împreună cu trei dintre fiii săi decid să fugă în România de unde să poată pleca din nou în Canada și să scape de sub urmărirea autorităților sovietice. Sunt surprinși la graniță și împușcați. Ecaterina este singura din familie rămasă în viață. În anii '80, decide să ceară regimului de la Moscova permisiunea de a pleca în Canada ca sa-și vadă satul unde s-a născut. I se admite cererea cu

promisiunea de a se întoarce. Își lasă drept gaj familia, soțul său semnează un document, prin care garantează că soția sa se va întoarce. Călătoria îi este plătită de către stat. Să fii fost acesta un mod prin care KGB-ul a încercat să obțină informații despre ceea ce se întâmpla în Lumea Nouă? Nu știm, tot ce povestitorul ne transmite este că, la întoarcere Ecaterina este anchetată de KGB și întrebată unde este mai bine să trăiască, la capitaliști sau în Uniunea Sovietică. „Răspunsul a fost evident, spune Florin Dârda, căci să fi spus dreptatea ar fi fost dusă nu la Boian, ci în Siberia” (site-ul din 2002).

Ca urmare a vizitei lui Florin în Canada și a preocupărilor sale de istorie locală, în vara lui 2007, primul grup organizat de canadieni, descendenți ai emigranților bucovineni, sosesc pentru prima dată în Boian, Bucovina de Nord pentru a cunoaște „Țara veche”, cum spun ei, locul de unde strămoșii lor, primii emigranți au descins. În momentul descinderii noastre la Boian, această întâlnire era încă vie în memorie locuitorilor. Iată cum povestește Gheorghe Harasâm întâlnirea cu „canadienii”:

G. H: Aici, într-o duminică o venit. Ei o fost în România, de acolo o venit, dar n-o venit tăți. Că o crezut că murim de foame, că aici nu-i ce mânca. Că noi trăim rău și ... O fost cândva aici, că o fost timpul foameții prin '46 și probleme o fost aceea, dar după aceea, mulțămim lui Dumnezeu. Și o venit ei. O venit la biserică. Dar știam că preotul a dat de știre dinainte că o să vină, că niște canadieni cată rude. Eu știam că aveam noi rude, dar nu le știam nici familia, numa numele. Cosma și Măria. Acela cumnat a moșului meu a mers acolo. Și moșu o fost, dar moșu o venit la familie acasă. Și cum o venit acasă o început războiul. Dar cumnatul lui o rămas acolo și a avut 9 fete. Și veni, și era al treilea neam. Și mă duc la dânsi și întreb de Cosma și Măria, mi-am adus aminte numele. Dar familia? Nu știu familia. După aceea ei scot o carte, o aveau la biserică. O adus și niște cărți de acolo. Tot satul Boian este acolo. O făcut sat. Și cum să-i pună denumirea și-o pus Boian ca și ăsta. Și scoate o carte și citește. „Este și familia Mihălcean Măria.” Dar mie parcă mi-o tras cu un ciocan în cap. Mi-am adus aminte când moșu mi-o spus. Zăc: „ăsta-i cumnatul moșului.

– Dar pe nevasta lui?” Eu știam numele. Ioana-i numele. Dar familia ei, cum, mă, cum? Și mi-am adus aminte. Dar ele așa s-o uitat și o sărit în sus. „Da, drept, drept, Marițac, Mariac.” Și mi-au făcut fotografiile aici. Pe urmă am mers cu ele la restaurant, aici. Și așa o spus că aici o crezut că-i tare rău.

M.M: Vorbeau românește?

G. H: Numa unu, ele nu știau nici un cuvânt. Numa unu știa ceva, ceva. Tot încălcea el. Și așa ne-am înțeles. Erau mai mulți bărbați, dar nu știau niciunul. Am făcut o masă acolo, care p-a lui grăia.

Bucovinenii de la Boian sunt surprinși de dorința „canadienilor” de ași cunoaște rudele. Limba este marele obstacol în comunicare. Necunoașterea limbii române de către descendenții veniți din Canada și nici engleza de către bucovineni este un obstacol în comunicare și în stabilirea unor legături de durată. Întâlnirea se produce totuși, chiar dacă fiecare „p-a lui grăia”. Să fie aceasta un prim pas spre o „înfrățire”? Greu de anticipat! Ni s-a spus că s-au înscris inițial să vină în Bucovina 45 de persoane, la plecare n-au mai rămas decât 13. Le-a fost teamă că vor găsi o țară foarte săracă, asemenea celei descrise de emigranți și îndelung imaginate de descendenții acestora. Mitologia unui destin colectiv eroid, de la părăsirea unei țări sărace, urmată de locuirea în bordei, în plină natură sălbatică, este suficient de puternică, pare-se, încât să producă cele mai diverse reacții, de la asumarea căutării originii, până la abandonul unui astfel de demers.

Contactul cu țara de origine este mai mult decât o simplă călătorie, implicarea emoțională trebuie să fi fost destul de mare, fapt evidențiat chiar și de modul în care întâlnirea este descrisă de bătrânii din Bucovina. Întâlnirea nu este una individuală, cu fiecare în parte, ci cu întreaga comunitate, la biserică, loc prin excelență de memorie, de aducere aminte. Impactul, efectul surprizei sunt puternice, căci venirea noastră la biserică este asociată cu vizita „canadienilor”. Suntem întrebați în repetate rânduri dacă nu am venit cumva să „cătăm rude”. După ce ne declinăm identitatea și intențiile, bătrânii care ne înconjoară ne povestesc spontan despre rudele lor din România. Chiar și atunci când discuțiile iau o altă turnură, rămânem totuși angrenați în această logică a rudeniei.

Gustul general pentru trecut, transpus prin redarea unor istorii proprii de familie, atât de pregnant în Canada, este străin locuitorilor din Bucovina de Nord. Dacă descendenții primilor emigranți își declară originea românească, reconstituindu-și genealogiile de familie prin mijloace proprii sau recurgând la profesioniștii ai arhivelor, locuitorii Boianului bucovinean lasă această căutare în seama intelectualității. Școala, biserica, primăria, dar și firma Rotnicycoc sunt, așa cum am văzut, implicate în procesul de afirmarea identitară. Comunicarea prin Internet creează premisele „reluării” legăturilor între cele două localități, revendicarea originii comune în spațiul electronic devenind pretext pentru un alt început de istorie.

Ceea ce produce consemnarea memoriei prin recurs la tehnică, în cazul localității Boian, Alberta, este criza identitară pe care localitatea

o traversează odată cu industrializarea masivă de după cel de-al Doilea Război Mondial. Momentul apariției monografiei lui Michael G. Toma coincide cu senectutea și cu moartea majorității fondatorilor satul Boian, Canada. Limba română este din ce în ce mai puțin utilizată, localitatea este în mare parte depopulată și transformată într-un loc patrimonial. Această destructurare a vechii comunități rurale lasă loc apariției unui alt gen de comunitate, dislocate în spațiu, pentru care Internetul tinde să devină un element fundamental. Pentru această „comunitate lărgită”, transformarea așezării Boian, Alberta, în loc de patrimoniu reprezintă garantul unei continuități istorice, a unei legături imaginare cu „țara veche”.

Localitatea Boian, Bucovina de Nord este o lume a paradoxului, în care cutumele, obiceiurile, coexistă cu tradițiile. În timp ce obiceiurile sunt transmise în cadrul familial și cel bisericesc, valorificarea tradițiilor este opera exclusivă a intelectualilor. Oricum, și într-un caz și în celălalt, observațiile converg spre o dinamică a tradițiilor și nu spre o ruptură între tradiție și modernitate. Scrierile monografice, precum și materialele difuzate pe Internet sunt expresia cea mai clară a unei dinamici, în care interpretarea trecutului suferă modificări în funcție de schimbările contextuale. Există, în același timp, o continuitate care nu ține numai de imaginar, de aspirație; este tangibilă, determinată de regulile de viață comunitară.

Concurența între foștii elevi ai profesorului Bizovi de a consemna evenimentele istorice și obiceiurile locului și de a utiliza aceste date în beneficiul propriu coexistă cu sentimentul datoriei. Pe lângă continuitatea de aspirație, de la Ioan Neculce până în zilele noastre, continuitatea tangibilă între generații este incontestabilă. Trecutul consemnat de către generațiile precedente de intelectuali furnizează materia unei revitalizări permanente a tradiției. Florin Dârda preia în site-urile sale consemnările profesorului, ceea ce nu-l împiedică să adauge propria sa căutare, propriile sale interpretări. Producțiile sale nu apar ca pură reprezentare de sine, ci sunt expresia memoriei comunității din care autorul face parte.

NOTE

- 1 Petru Rareș (1527-1538; 1541-1546). Documentul de atestare a satului este din anul 1528.
- 2 Vezi: <http://www.sumo.tv> (An Immigrant – Boian 2005).
- 3 Vezi: <http://www.cv.ukrtel.net/boian>; <http://www.boianchurch.org>; <http://www.canadianromaniansociety.org>;
- 4 Vezi, de exemplu: <http://www.feicafamily.com>; <http://merletteschnell.com> (Dubetz Family);
- 5 Este vorba de site-ul: <http://www.cv.ukrtel.net/boian>;
- 6 Paul Ricoeur, *La mémoire, l'histoire, l'oubli*, Seuil, Paris, 2003.
- 7 Michael Toma, *Never far from Eagle Tail Hill*, CO-OP Press LTD, Edmonton, Alberta, 1985.
- 8 Este vorba de site-urile: <http://www.boianchurch.org>; <http://www.canadianromaniansociety.org>;
- 9 Michele White, *The Body and the Screen. Theories of InternetSpectator Ship*, The MIP Press, Cambridge, Massachusetts, Londra, 2006.
- 10 Arjun Appadurai, *Modernity at Large. Cultural Dimensions of Globalization*, University of Minnesota Press, Minneapolis, Londra, 1996.
- 11 *Ibid.*, p. 44.
- 12 *Idem.*
- 13 Jean-Luc Bonnial, „La tradition dans tous ses états : illustrations guadeloupéennes”, in *Fabrication des traditions. Invention de modernité*, MSH, Paris, 2004, p. 149.
- 14 Gerard Lenclud, „Qu'est-ce que la tradition ?”, in Marcel Detienne (éds.), *Transcrire les mythologies*, Albin Michel, Paris, p. 25-45.
- 15 Eric Hobsbawm și Terence Ranger (ed.), *The Invention of Tradition*, Cambridge University Press, Cambridge, 1983.
- 16 Terence Ranger, „The Invention of Tradition Revisited, The case of Colonial Africa”, in Terence Ranger, Olufemi Vaghan (ed.), *Legitimacy and the state in Twentieth-Century Africa. Essays in honor of AMM Kirk-Green*, The Macmillan Press, 1993, p. 80.
- 17 Am preluat termenul de *medium* de la Hans Belting care distinge între imagine și suportul (*medium*-ul) său de transmitere. Influențat de scrierile din anii '60 ale lui Marshall Mc Luhan, Belting consideră corpul uman un *medium* de transmitere a oralității, în timp ce pictura, tiparul, media sunt *medium-uri* de natură tehnică. Hans Belting, *Pour une anthropologie des images*, Gallimard, 2001, p. 30.
- 18 Nicolae Iorga, *Neamul Românesc în Bucovina*, Rădăuți, Editura Institutului Bucovina-Basarabia, 1996.
- 19 Albumul-manuscris intitulat „Copii români din Boianul Bucovinei fraților și surorilor din Boianul Marea Alberta” este în întregime expusă pe site-ul Bisericii. Albumul este trimis în 1930 de către reprezentanții localității Boian, Bucovina, fraților din Canada în schimbul unui duplicat care nu se mai

păstrează. Inițiativa a aparținut „canadienii” care, în decembrie 1929, trimit albumul lor, cu ocazia vizitei în Canada a Arhiepiscopului și Mitropolitului Nectarie al Bucovinei.

Albumul-manuscris realizat de bucovineni, singurul păstrat și expus pe Internet, conține o scrisoare din partea mitropolitului Nectarie, o istorie a Boianului bucovinean, însemnări, desene ale copiilor din Boian, Bucovina, imagini-emblemă reprezentându-l pe Ștefan cel Mare, biserici și mănăstiri din Bucovina și România. Albumul este înmănat în 1930 părintelui Cohan, este păstrat în familie până când una dintre strănepoate îl cedează lui Ann Moscaliuk, o apropiată a preotului. În 2005 în timpul manifestărilor a 100 de ani de la înființarea bisericii Adormirii Maicii Domnului din Boian, Alberta, „senioara” Ann Moscaliuk înmânează la rândul său manuscrisul-document preotului actual al bisericii.

20 *Idem*. Proporția celor convertiți este covârșitoare, localitatea fiind compusă din 950 credincioși greco-catolici și 375 ortodocși.

21 Родничок, în română înseamnă „Izvorașul”.

22 Vasile Bizovi, *Boianul*, Bukrek, Cernăuți, 2005.

23 *Ibid.*, p. 174.

24 *Ibid.*, p. 171.

25 *Ibid.*, p. 172-173.

26 Michael Toma, *op., cit.*, p. 146.

27 <http://www.feicafamily.com> ; <http://merletteschnell.com> (Dubetz Family).

28 Michael Toma, *op., cit.*, p. VIII.

29 *Idem*; <http://www.boianchurch.org>.

30 Michael Toma, *op., cit.*, p. 68.

31 Ecaterina Jalba este fiica Dochiței Harasam și a lui Ilie Vaipan, născută în Boianul din Alberta. Dochița este nepoata Alexandrei, străbunica povestitorului.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

- APPADURAI, A, *Modernity at Large. Cultural Dimensions of Globalization*, University of Minnesota Press, Minneapolis, London, 1996.
- BELTING, H, *Pour une anthropologie des images*, Gallimard, Paris, 2001.
- BIZOVI, V, *Boianul*, Bukrek, Cernăuți, 2005.
- BONNIAL, J.L, „La tradition dans tous ses états : illustrations guadeloupéennes”, in *Fabrication des traditions. Invention de modernité*, MSH, 2004, p. 149-161.
- BRUNEAU M., *Diasporas et espaces transnationaux*, Paris, Anthropos-Economica, 2004.
- DIMINESCU D., „Le migrant connecté. Pour un manifeste épistémologique”, in *Migrations/Société*, vol.17, nr. 102, 2005, p. 275-292.
- HOBBSAWM, RANGER, T. (ed.), *The Invention of Tradition*, Cambridge University Press, Cambridge, 1983.
- LENCLUD, G, „Qu'est-ce que la tradition ?”, in Marcel Detienne, *Transcrire les mythologies*, Albin Michel, Paris, 1994, p. 25-45.
- LICOPPE C., BEADOUIN V., „Les pages personnelles sur Internet et la construction électronique du social. L'exemple de la musique”, in *Réseaux*, nr. 116, 2003, p. 55-96.
- IORGA, N, *Neamul romanesc (La nation roumaine)*, Editura Institutului Bucovina-Basarabia, Radauti, 1996.
- NEDELICU M., „Vers une nouvelle culture du lien : le e-pratiques locales et transnationales des migrants roumains hautement qualifiés”, in Nedelcu M. (ed.), *La mobilité internationale des compétences. Situations récentes, approches nouvelles*, Paris, L'Harmattan, 2004, p. 77-103.
- NOEL-CADET, N, „La médiation comme mode d'approche des usages de l'Internet”, <http://archivesic.ccsd.cnrs.fr>.
- RANGER, T, „The Invention of Tradition Revisited: The case of Colonial Africa”, in Terence Ranger, Olufemi Vaughan (éds), *Legitimacy and the State in Twentieth-Century Africa. Essays in honor of AMM Kink-Greene*, The Macmillan Press, 1993, p. 62-111.
- RICOEUR, P, *La mémoire, l'histoire, l'oubli*, Seuil, Paris, 2003.
- TOMA, M, *Never far from Eagle Tail Hill*, CO-OP Press LTD, Edmonton, Alberta, 1985.
- WHITE, M, *The Body and the Screen. Theories of Internet Spectatorship*, The MIP Press, Cambridge, Massachusetts, London, 2006.

Site-uri, video, pagini Internet:

- <http://www.sumo.tv> (An Immigrant – Boian 2005)
- <http://www.cv.ukrtel.net/boian>
- <http://www.boianchurch.org>
- <http://www.canadianromaniansociety.org>
- <http://www.feicafamily.com>
- <http://merletteschnell.com> (Dubetz Family)

L'IDENTITÉ À TRAVERS LA TRADITION LE RÉCIT DES DEUX LOCALITÉS DE BOIAN ENTRE RÉALITÉ ET VIRTUALITÉ

Cette étude propose une analyse des traditions de deux localités homonymes se réclamant de la même origine, et sur la « transmission » de ces traditions à l'échelle planétaire à par l'intermédiaire d'Internet. Le village de Boian de Bucovine du Nord (Ukraine) existe depuis l'époque de Petru Rares¹, l'autre Boian, situé en Alberta (Canada), a été fondé à la fin du XIXème siècle par des migrants provenant du Boian de Bucovine. On a découvert le récit fascinant des deux localités, séparées pendant longtemps par la distance et les vicissitudes historiques, dans les matériaux vidéo² diffusés sur Internet, les sites³ de présentation et les pages de famille⁴ réalisées par les descendants des premiers émigrants bucoviniens arrivés au Canada.

Dès le début, notre attention a été attirée par le lien que les « Canadiens » entretiennent avec « l'ancien pays », malgré l'interruption des contacts entre les deux localités après l'annexion de la Bucovine du Nord par l'empire soviétique, et aussi par la manière de raconter cette relation qui laisse entrevoir la possibilité de reconstituer ces liens détruits. Ces premières observations ont été suffisamment consistantes pour nous déterminer à réfléchir au destin « des deux Boian » en vue d'une étude de type anthropologique. Nous sommes devenus des spectateurs et « consommateurs » de l'information-internet, des observateurs méticuleux d'un processus – en plein développement – d'affirmation des identités à travers les techniques-internet. Le premier site de présentation des deux localités Boian a été conçu en 2002 par Florin Dârda, résident de Boian en Bucovine du Nord⁵. Etant le fruit d'une initiative personnelle, le site est sans grandes prétentions, avec des gaucheries assumées par l'auteur, par ailleurs nonchalant. Ainsi, beaucoup de rubriques ne sont pas remplies. L'histoire des deux localités, fragmentée, disloquée entre les diverses sections imposées par la structure *web*, nous a frappée par la manière particulière d'interpréter, de mettre « en images du passé »⁶, de concentrer

une mémoire sociale et culturelle. L'objectif de l'auteur a été de transmettre le passé glorieux des deux villages Boian, gloire qui se perpétue jusqu'à nos jours. Le Boian bucovinien est perçu comme une île de roumanité et de résistance face aux politiques de dénationalisation des Roumains promues autant par l'Empire soviétique que par l'Etat ukrainien.

Les références sur la localité Boian du Canada ne manquent pas, les informations, dans leur grande majorité, étant reprises d'une monographie écrite en 1985 par Michael G. Toma, descendant des premiers émigrants bucoviniens⁷. Le désir de connaître ses frères d'au-delà de l'Océan et aussi la frustration de ne pouvoir voyager librement sont directement exprimés dans le cadre du site. C'est probablement en raison de ces pensées sincèrement partagées que Florin Darda a été contacté par Les Lutic au Canada, descendant des premiers émigrants de Bucovine. Tous deux communiquent par le biais d'Internet et, en conséquence, Florin est invité en 2005 aux festivités organisées à l'occasion des cent ans de la fondation de l'église *Adormirea Maicii Domnului* (La Dormition) de Boian en Alberta. A cette occasion, il crée encore deux sites (le site de l'église et le site de l'Association des Roumains Canadiens)⁸. Mis à disposition par les descendants des premiers émigrants, les matériaux sont impressionnants : des photos de familles pour témoigner et « authentifier » les événements, des récits historiques appuyés sur les documents d'archive et sur la mémoire orale, des fragments de certaines monographies écrites antérieurement. Il y a un sentiment de communion qui s'entrevoit très clairement dans la façon de raconter ou, plus correctement, d'élaborer par écrit des récits oraux, de croiser le passé et l'avenir dans le présent.

Les sites sont d'autant plus intéressants qu'ils fournissent des indices suffisants pour comprendre les identités roumaines dans le cadre des Etats ukrainiens et canadien. Nous nous sommes demandé, par conséquent, dans quelle mesure l'Internet représente, dans ce cas, un lieu de la manifestation des identités marginales, un milieu favorable à une communauté imaginaire, transfrontalière, compensatoire par rapport aux contraintes que connaît la communauté réelle. Est-ce que l'espace *web* est un refuge face aux politiques de l'Etat ou est-il plutôt une extension de ces politiques ? Internet semble être un espace dans lequel le spectateur est invité à entrer, créant souvent l'impression que les corps et les objets représentés sont réels⁹. Conformément à cette vision, Internet tente non seulement de reproduire une réalité, mais aussi de la remplacer avec « le réel le plus réel ».

Les matériaux-internet découverts par nous sont, sans doute, le résultat d'une pratique identitaire, de la remémoration et de la mise en valeur du passé, ce qui nous a déterminés à aborder le cadre virtuel dans un rapport serré avec le cadre « réel » et à anticiper l'existence d'une pluralité de contextes de la manifestation des traditions. En vue de la compréhension de ces contextes de production et de reproduction mémorielle, nous avons effectué une recherche de terrain, en avril 2008, dans la localité Boian de Bucovine de Nord. La recherche a été utile non seulement pour comprendre le rapport entre la réalité et la virtualité, mais aussi pour interpréter correctement les données exposées dans l'espace *web*. Nous avons connu les représentants de la communauté, à la fois les gens simples du village et les gens plus influents. Nous avons parlé aussi avec Florin Darda, le personnage clé dans la diffusion électronique des traditions et plus largement dans le processus évoqué. Depuis quelques mois, il a commencé à construire un nouveau site. Réunissant les écritures antérieures, le site semble être à la fois le résultat d'un effort personnel et d'une longue expérience collective d'accumulation et d'interprétation. Le contact direct avec les résidents de la localité de Boian de Bucovine a incité à inclure, dans le cadre de notre enquête, les matériaux-internet dans une dynamique des traditions et d'éviter leur traitement sous la forme de sources mortes de type archivistique.

Si on tient compte de la théorie d'Arjun Appadurai, « la modernité sans frontière » ou la postmodernité introduit une représentation fragmentée du monde et est marquée par deux phénomènes de masse : les médias et la migration¹⁰. La prolifération de l'information, des images, des émotions et des sensations à travers les médias, tout comme la migration massive de la population, est, d'après l'auteur, la cause de la dislocation des nations. Loin d'être séparés, ces deux aspects de la postmodernité se juxtaposent, en produisant une déterritorialisation simultanée dans laquelle les images et leurs spectateurs se trouvent dans un mouvement circulaire concomitant. Si l'ordre des choses se brise à travers les médias et la migration, ce processus a pour revers, selon A. Appadurai, l'apparition d'un nouvel ordre, d'un imaginaire collectif par la mise en valeur du fragment. On rencontre ainsi les formes de la production de cet imaginaire, souvent inattendues, dans lesquelles Internet joue un rôle considérable. Cette théorie est-elle pertinente dans le cas des deux localités Boian ? Comment se transmettent les traditions dans le cadre de ces localités et quel est l'impact d'Internet sur ses habitants ? Est-ce que les traditions ont arrêté « d'être ce que Pierre Bourdieu nommait

habitus, le domaine des pratiques reproductibles »¹¹ ? Sont-elles, dans notre cas, « plutôt les arènes des certains choix conscientisés et souvent exposés à une audience large, disloquées dans l'espace »¹² ? C'est à ces différentes questions que nous allons tenter de donner une réponse.

La tradition entre le concept et le langage commun

Le terme de tradition s'impose vers la fin du XIXème siècle, comme nous le savons, dans les milieux savants, pour désigner et classer les productions humaines portant vers le passé. Perçue comme une transmission, une continuité culturelle, la Tradition devient un antidote contre l'angoisse collective déterminée par d'énormes mutations économiques, politiques et socioculturelles : la migration vers les grandes villes, l'apparition de nouvelles catégories sociales, la dislocation des anciennes structures familiales, l'apparition de la désacralisation et de la sécularisation.

La tradition devient ainsi l'objet d'étude du folklore pour servir à l'élaboration des identités nationales¹³. Les éléments de la tradition sont recueillis et conservés comme des pierres précieuses, mis en valeur en opposition avec la modernité. Dans cette temporalité linéaire de l'histoire dans laquelle la modernité suit la tradition, le folkloriste et l'ethnographe sont les sauveurs des restes et des survivances¹⁴. Ayant donc le sens d'un passé pur, essentialisé, le terme de tradition pénètre dans les milieux les plus divers, y compris parmi les intellectuels ruraux, de plus en plus préoccupés par le passé, comme cela fut le cas des intellectuels du Boian de Bucovine du Nord. Cette prolifération se produit naturellement dans la mesure où le milieu rural et paysan devient le lieu par excellence de la manifestation de la tradition.

L'opposition tradition-modernité devient problématique une fois observée l'apparition des pratiques sociales nouvelles dans le cadre des sociétés occidentales, pratiques qui se déclarent en continuité avec le passé. Le concept de « tradition inventée » introduit par Eric Hobsbawm produira un changement d'orientation dans le domaine de l'anthropologie et de l'histoire¹⁵. De plus en plus intéressée par les mondes contemporains, l'anthropologie abandonne la représentation linéaire du temps conformément à laquelle les sociétés dites primitives représentent la préhistoire des sociétés occidentales.

Pour mettre en discussion l'opposition tradition-modernité, d'où est tirée l'opposition entre sociétés traditionnelles et sociétés modernes, Hobsbawm proposait une autre distinction : entre la tradition et l'habitude. La tradition est la manière particulière par laquelle les valeurs et les normes se transmettent (c'est-à-dire la singularité de la transmission) ; l'habitude regroupe les valeurs, les principes, les normes transmis (c'est-à-dire l'objet de la transmission). Ce n'est pas l'objet de la transmission qui semble préoccuper l'auteur mais la façon dont sont transmises les coutumes. Le fictionnel, l'invention, est la continuité prétendue des habitudes, les traditions étant des réponses actuelles aux situations politiques nouvelles, mais qui prennent la forme de références aux situations anciennes.

La contribution de Hobsbawm est importante car elle implique un réexamen du concept de tradition. Cependant, la notion de « tradition inventée » est loin de comprendre les dynamiques sociales sur lesquelles elle repose et ne surmonte pas non plus l'interprétation essentialiste qu'elle prétend combattre¹⁶. La tradition est non seulement le résultat de l'action des contemporains sur l'œuvre des prédécesseurs, dans le sens donné par Hobsbawm, mais aussi une dynamique entre les personnes impliquées, un processus de manifestation et d'interférences de trois cadres : institutionnel, communautaire et individuel.

A partir de ces réflexions sur la notion de tradition, nous avons voulu surprendre la relation entre les divers acteurs impliqués dans la gestion et la mise en forme des traditions locales et des liens entre les générations. Les rapports entre la communauté, les institutions et les personnes sont également importants, tout comme la relation entre les divers *mediums* de transmission de la tradition : l'oralité, l'écriture et Internet¹⁷.

La localité de Boian en Bucovine du Nord

Un tableau socio-historique

La localité de Boian en Bucovine du Nord est située sur la rive ouest du Prut, près de la frontière entre la Roumanie et l'Ukraine, à 20 Km de distance de Cernauti¹⁸. Habité par une majorité roumaine, le village, tout comme le reste de la Bucovine du Nord, appartient maintenant à l'Ukraine. Son existence est attestée depuis l'époque de Petru Rares. Ultérieurement, propriété du chroniqueur Ioan Neculce, le village Boian

de Bucovine du Nord, apparaît entre les deux guerres mondiales comme « un lieu du passé glorieux de la nation roumaine »¹⁹. « Le grand Boian », comme il était nommé dans les chroniques, a connu tous les moments difficiles traversés par la Bucovine. Territoire disputé par les grands empires (Ottoman, Russe et Austro-hongrois), la Bucovine du Nord a été incluse dès 1774 dans l'Empire Autrichien. Le village Boian était compris dans ce territoire bucovinien, à la frontière avec la Bessarabie, province annexée par l'Empire russe.

Un moment important de l'histoire de la localité est l'année 1848 quand l'institution du servage a été supprimée. Profitant de cette nouvelle liberté, une grande partie des paysans quittent le village pour aller chercher ailleurs des terres cultivables. La crise provoquée par la croissance démographique sans précédent détermine les paysans les plus pauvres à passer clandestinement dans l'Empire Russe. Plus tard, vers la fin du XIXème siècle, un nombre significatif de paysans décident d'émigrer au Canada où ils bâtissent en Alberta un nouveau village de Boian. Parmi les émigrants, plusieurs sont revenus en Bucovine, après des années de travail difficile dans les mines ou les chemins de fer, réussissant à réunir de l'argent pour acheter de la terre. Beaucoup ne sont plus rentrés, faisant venir leurs familles au Canada. De toute façon, les deux localités entretiennent une relation assez forte jusqu'à la rupture des contacts en raison des changements politiques survenus.

Le village de Bucovine du Nord atteint le sommet de son développement sous l'administration autrichienne. Avant la première guerre mondiale, il avait l'aspect d'une petite ville, composée d'ethnies et des confessions différentes : roumains, ukrainiens, juifs et polonais²⁰. En 1859, une partie des Orthodoxes se convertissent au Gréco-catholicisme, produisant des grandes convulsions au sein de l'Eglise orthodoxe²¹. Dans la seconde moitié du XIXème siècle, la localité bucovinienne possédait trois églises (gréco-catholique, orthodoxe et catholique, la dernière fréquentée par les polonais) et une synagogue. Elle était dotée aussi d'un tribunal, de trois écoles primaires et d'une école particulière. Cependant, la situation change après la première guerre mondiale quand, suite au démembrement des grands empires, la Bucovine et la Bessarabie sont incluses dans l'Etat national roumain. Détruit par la guerre, car il a été la scène des luttes entre les Russes et les Allemandes, le village a été rebâti sous l'administration roumaine mais sans atteindre le niveau de développement de la période antérieure.

En 1940, la Bucovine du Nord et la Bessarabie sont annexées par l'Empire soviétique, les frontières sont fermées, les contacts vers l'Ouest et l'Amérique presque totalement coupés. Cependant, d'autres liens apparaissent. Grâce à sa position géographique, sur le chemin commercial de la mer Noire vers les pays de la Baltique, la localité a été, depuis qu'elle a vu le jour, un centre commercial important. La mobilité des biens et des personnes de part et d'autre de la frontière n'est pas totalement supprimée pendant la période soviétique, les échanges se produisant exclusivement avec les pays qui composaient l'Union (dans le *soiuz* comme le disent les habitants).

Le contexte actuel

La distinction utilisée par Hobsbawm entre la coutume et la tradition, d'où découle l'idée de la société coutumière et de la société traditionnelle semble être inopérante dans le cas de la localité Boian de Bucovine du Nord. En pleine transition vers l'économie de marché, l'endroit se révèle comme un monde paradoxal et contrasté. La capacité d'entretenir des relations sur des distances de plus en plus grandes, l'adaptabilité au rythme actuel du développement ne produit pas, comme on pourrait le croire, l'abandon des normes de la vie communautaire. Le succès individuel est « vécu » dans le cadre de la communauté et mesuré selon les règles de celle-ci.

La communauté est dépendante du point de vue économique de l'entreprise des constructions-transport-tourisme Rotnicycoc (Родничок)²², une grande partie des habitants, y compris Florin Darda, y travaille. Créée en 1996 par deux personnes du lieu, l'entreprise est le résultat le plus spectaculaire du commerce transfrontalier au développement sans précédent qui prend son origine dans le démembrement de l'Union soviétique et l'ouverture des frontières vers l'Ouest.

Profitant de la liberté et, en même temps, de la dérive produite par la chute du communisme, les deux propriétaires de la firme Rotnicycoc ont réussi à développer une affaire de grandes proportions et très lucrative, la firme ouvrant en quelques années seulement des filiales en Roumanie, en Ukraine et en Russie. Dans la localité de Boian, les patrons de Rotnicycoc détiennent également le complexe commercial et hôtelier du centre du village et une zone d'agrément spécialement aménagée dans la forêt pour les touristes et les personnes influentes.

Néanmoins, la firme est loin de représenter un simple fournisseur de revenus économiques, développant des activités adjacentes au secteur économique qui lui assure un capital symbolique nécessaire. L'entreprise semble être un « appendice » de la communauté qui internalise les règles de cette dernière (par exemple l'interdiction du travail pendant les fêtes religieuses). A travers l'aide financière accordée aux activités culturelles, à l'école et surtout à l'église, les patrons de Rotnicyoc légitiment leur position à l'intérieur et à l'extérieur de la communauté. Certaines attributions, comme par exemple l'hospitalité, qui autrefois étaient exercées dans le cadre de la famille ou des institutions traditionnelles, sont maintenant reprises par la firme. Les étrangers intéressés par l'entreprise ou la localité – c'était notre cas – sont soigneusement « guidés », invités à dîner. Florin Darda est chargé habituellement des offices de l'hôte. De la position de manager de la firme, il devient le porte-parole de l'endroit, à la fois de la firme et de la communauté.

L'histoire et le folklore entre la récupération et l'invention

Le chroniqueur Ioan Neculce représente un emblème du village Boian de Bucovine du Nord. L'image de Neculce est mise en valeur à la fois pour la qualité de chroniqueur du personnage et pour son statut de propriétaire du village Boian. A part les pages écrites qui lui ont été dédiées, sa photographie est présente sur la page inaugurale de la présentation du site réalisé en 2002. Dans ce premier essai de transmission à travers internet du récit du destin des deux Boian, Florin transpose, sous la forme d'un collage, un jardin du Paradis. Au milieu, il met le signe du sacrifice : le monument des personnes déportées et tuées pendant le communisme. De part et d'autre, se distinguent les piliers de la foi : les deux églises orthodoxes de Boian. Dans la partie gauche, en haute, apparaît dans l'apothéose le buste de Neculce. Cela semble être l'image du Ciel, car s'entrevoit en bas, discrètement, par-delà des nuages, les toits des maisons des habitants de Boian. Cette image est importante, sans doute, pour comprendre autant l'aspiration paradisiaque de l'auteur que l'imaginaire collectif, ayant comme caractéristique la nostalgie d'une communauté animée par l'orthodoxie et imprégnée d'histoire.

Le site contient des rubriques dédiées séparément au passé et au présent. Le passé est suffisamment important pour que les références au présent soient assimilées dans les rubriques consacrées au passé. Il ne

manque pas du tout les sections consacrées aux habitudes folkloriques et celles réservées au village Boian du Canada. La légende du village bucovinien, qui indique le commencement de l'histoire, est extraite par l'auteur des écritures du professeur Vasile Bizovi. Né à Boian, dans une famille persécutée pendant le régime soviétique, Vasile Bizovi a été pendant plusieurs années le professeur de langue roumaine dans son village natal. Etant un des plus ardens militants pour les droits des Roumains, le professeur Bizovi a effectué des recherches dans les archives et a recueilli des matériaux folkloriques dans le but d'écrire une monographie de la localité. Il meurt en 2002 sans réussir à voir ses recherches publiées. Et c'est ce qui détermine Florin à vouloir continuer son œuvre. Le site de 2002 n'est pratiquement qu'un essai dans ce sens. La réactualisation de la légende écrite par le professeur Bizovi dans l'espace *web* est le signe indubitable du lien entre l'auteur et le professeur et avec la mémoire de la localité qu'il a l'intention de représenter.

Conformément à la légende de Bizovi, le fondateur du village, il y a 900 ans, était un homme qui s'appelait Paduraru²³ et qui habitait seul la forêt. La dénomination de Boian dérive de l'occupation de ce premier habitant qui était l'élevage des bœufs. Le cadre légendaire repris par Florin sur son site devient véridique à travers les données historiques, la contribution propre de l'auteur, le résultat de ses propres recherches : des commentaires à base des documents sur l'importance de l'élevage du bétail et du commerce au cours du XVème et du XVIème siècle. « La première mention dans les chroniques » à l'époque de Petru Rares est suivie de la rubrique sur « les propriétaires du village jusqu'à Ioan Neculce », puis de la rubrique dédiée au chroniqueur – « Le chroniqueur Ioan Neculce et Boian, un amour réciproque ».

La section consacrée aux habitudes et au folklore a le rôle de compléter l'histoire. Dans une manière ethnographique, sont décrites les fêtes d'hiver et la *șezătoare*²⁴, les autres habitudes comme le baptême, la noce, l'enterrement, la Pâques devant être décrites ultérieurement. La description oscille entre le passé et le présent par le retour symbolique à l'étape de l'enfance et le recours à la photographie. Le but est celui de préciser les éléments qui se pratiquent et les éléments qui ne se pratiquent plus.

Pour illustrer la description des habitudes, l'auteur du site utilise des photos avec les membres de sa famille ; des photos anciennes comme celle de 1928 avec le grand-père (*moșul*) Florea Darda, à côté des photos

des parents et de l'épouse, tous habillés en costumes bucoviniens. Signe de la continuité de la tradition, les liens de parenté justifient à tous pas le sens donné par l'auteur à sa démarche.

Pour marquer la droite filiation de la transmission du récit des deux villages de Boian, Florin Dârda raconte le moment auquel le professeur Bizovi apporte à l'école la monographie écrite au Canada par Michael G. Toma. Il lui demande ce livre pour le montrer à sa grand-mère, Alexandra, qui reconnaît sur une des photographies le visage de la sœur de sa belle-mère partie au Canada en 1899 avec toute sa famille. Alors, dit Florin, « j'ai lu plus bas en anglais qui était sur la photographie et, c'est vrai, c'était comme ça ». L'histoire est significative tant pour le lien symbolique avec les parents d'Amérique que pour les liens entre les générations. Si la grand-mère reconnaît les parents installés au-delà de l'Océan à travers la photographie, une voie plus ou moins directe, le neveu, « vérifie », « assiste » l'acte mémoriel, en traduisant le texte explicatif de l'anglais au roumain.

La présentation de l'habitude de *șezătoare* est tout à fait intéressante : un montage des textes, des répliques, des chansons, des poésies, une description des rôles appris par l'auteur à l'école certainement. Le fait a été confirmé au printemps 2008 quand, à l'occasion de la visite à Boian, nous avons compris le rôle essentiel de l'école dans le processus de transmission des traditions. Des spectacles, des concours de musique et de danse y ont lieu régulièrement. L'école apparaît ainsi comme un lieu de jonction entre les générations et de reproduction des pratiques anciennes.

Dans les rubriques du site consacrées au présent sont exposés les problèmes avec lesquels se confrontent les Roumains de Bucovine. Ceux-ci sont considérés comme une minorité et pas un peuple historique, ce qui a semblé normal à l'auteur. Pour démontrer les abus auxquels les Roumains sont soumis, il fournit des exemples : les pièges posés pour empêcher un parlementaire roumain d'être réélu, l'imposition d'un examen de langue ukrainienne pour l'accès aux bourses offertes par l'Etat roumain.

Un espace large a été consacré au problème de la langue moldave par la reprise entière d'un article paru en 2002 dans la revue *Plai Românesc* et intitulé « La réanimation de la *langue moldave* et du *moldovenisme* en Ukraine : impératif éthique ou commande politique ? ». On prend connaissance qu'en 1997 le parlement de l'Ukraine inclut la langue moldave parmi les 10 langues dénommées régionales ou représentant

les minorités nationales. Le statut de minorité accordé aux Roumains et la confusion identitaire entretenue entre les Roumains et les Moldaves rendent suffisamment mécontent Florin Darda pour qu'il se propose de démontrer le contraire. La qualité de peuple historique pour les Roumains de l'Ukraine prend appui sur l'histoire du village Boian, un des plus anciens villages de Bucovine. Evoqué par des chroniqueurs et des écrivains comme Mihai Eminescu (le poète national des Roumains), le village se transforme en repère de la roumanité.

La monographie du professeur Bizovi

En 2005, à l'aide du conseil local et de l'entreprise Rotnicyoc, paraît la monographie attribuée au professeur Vasile Bizovi²⁵. La monographie est une sélection de textes ordonnés et complétés par l'épouse du professeur, Elena Bizovi, et par le journaliste Dumitru Covalciuc. La monographie de Bizovi apparaît comme le résultat de la mobilisation de ses élèves, dont certains ont des fonctions dans l'administration locale. Le livre révèle deux contextes socio-historiques différents : les années 1990, quand le professeur Bizovi agit en tant que militant pour les droits nationaux des Roumains et le contexte actuel de réinterprétation des données recueillies, y compris celles du professeur.

Pendant les années 1990, l'espérance de la réunification de la Bucovine du Nord avec la Roumanie était partagée par la grande majorité des habitants de la communauté. L'apogée de cet enthousiasme est intervenu au moment où le drapeau roumain a été arboré sur l'édifice de la mairie²⁶. Le 17 décembre 1990 a été créée la filiale locale de la Société de la Culture « Mihai Eminescu », avec le professeur Bizovi pour vice-président et porte-parole²⁷. L'association se proposait d'assurer la réhabilitation des personnes qui ont souffert pendant le communisme ; la construction de monuments dédiés à leur sacrifice (c'est au cours de cette période qu'ont été élevés au centre du village le monument des victimes du communisme et le buste de Neculce) ; l'acquisition des livres en langue roumaine pour les écoles ; l'adaptation des dénominations roumaines pour les rues de la localité ; l'introduction de la graphie latine à l'école (des cours ont été mis en place pour apprendre cette graphie, y compris pour les adultes). Un élément important constituait l'écriture de l'histoire du village « pour l'éloigner des falsifications », la collection du folklore et la réanimation des chansons et des danses populaires²⁸.

Ici, on constate que l'intention d'écrire la monographie du village ne fait que mettre en pratique les objectifs de la Société « Mihai Eminescu » en vue de militer pour les idéaux nationaux. Pendant cette période d'élan national, Florin Darda était un élève de l'école « Ioan Neculce » de la localité. Il poursuit sa formation au cours de cette période tumultueuse, qui l'influence au point de suivre les cours de la faculté d'histoire.

L'année 2002 n'est pas seulement l'année de la mort du professeur Bizovi, mais aussi l'année où Florin Darda obtient sa licence en histoire. Il échoue dans sa tentative d'obtention d'un poste de chargé de cours à l'Université de Cernauti. Ainsi, Internet devient le seul cadre dans lequel ce jeune licencié d'histoire réussit à montrer et à exercer sa passion. Dans le cadre de l'espace *web*, il montre au grand public ses connaissances de l'histoire ; il est un auteur qui écrit l'histoire en ignorant les contraintes de la publication sur papier. On pourrait croire que son intérêt pour l'histoire médiévale conditionne l'image qu'il se propose de donner au village natal. En réalité, il nous semble que c'est exactement l'inverse : l'image déjà existante, consacrée dans la communauté, détermine l'auteur à étudier l'histoire de la localité. Ce qu'il réalise davantage, par rapport au professeur Bizovi, c'est la diffusion à l'échelle planétaire de l'histoire des deux Boian. Cependant, « Le pont des fleurs » avec la Roumanie, auquel il croyait encore à la fin de ses études, est remplacé aujourd'hui par l'aspiration à la libre circulation dans l'espace européen.

La mémoire et la politique

Une partie des Roumains de la localité Boian de Bucovine du Nord se déclarent aujourd'hui Moldaves. La distinction entre Roumains et Moldaves, qui a une implication politique importante au niveau de l'Etat, est sans aucune pertinence au niveau de la vie quotidienne des locaux.

En 1961, les Roumains de la localité Boian ont été enregistrés, sans être consultés, dans les actes officiels, comme des Moldaves. La langue roumaine devenue la langue moldave continue, malgré tout, à être la langue utilisée à l'école. Cependant, la graphie latine a été remplacée avec la graphie slave. Le retour à la graphie latine se produit en 1985 en vertu des droits accordés aux minorités nationales pendant le régime de Gorbatchev. C'est la période des revendications nationales lorsque l'Empire soviétique disparaît et la Bucovine du Nord est englobée dans l'Ukraine en dépit de la volonté des Roumains d'union avec la Roumanie.

La distinction entre les Roumains et les Moldaves est perçue aujourd'hui parmi les locaux habituellement comme le résultat d'une décision administrative :

Vous voyez, le village est roumain selon l'histoire. Mais en 1961, comme il est passé du département (*raion*) de *Sadagura* dans le département de *Noua Sulit*, alors une partie de ses habitants sont devenus des Moldaves. C'était lorsque les passeports ont été changés. Même si les Moldaves sont des Roumains en tant que nation, nous sommes comme les Moldaves, comme pendant la Moldavie d'Etienne le Grand. Alors, 80% des habitants sont des Roumains et des Moldaves ensemble, les autres 20% étant représentés par d'autres nations » (Ioan Jalba, maire du village).

L'explication du maire est pertinente dans l'optique d'une utilisation de la tradition historique dans le processus de construction identitaire. La mise politique qui se laisse entrevoir dans son discours échappe à la compréhension des gens du village, ce qui ne les empêche pas d'argumenter en faveur ou en défaveur de l'identité moldave. Voici comment Gheorghe Hărăsâm explique la difficulté de comprendre la langue roumaine :

Je vous dis un mot : *le regretté*. Je l'ai lu dans une proposition et j'ai pensé que la personne était morte. Voilà, le regretté cela veut dire qu'il est mort. Ensuite, j'ai vu une autre proposition, dans un autre texte : *il a regretté*. Mais, non, il n'est pas mort ! Ah, je dis, qu'est-ce que cela veut dire, ce mot ? Je ne comprends rien !

Le passage mis en exergue ci-dessus montre la quête identitaire qui anime les habitants du Boïen de Bucovine du Nord, sans qu'elle produise des disputes. Quelles que soient leurs opinions vis-à-vis de la distinction entre Moldaves et Roumains, les gens appartiennent à une seule communauté. Un exemple de convivialité est représenté par les personnes qui fréquentent l'église orthodoxe ancienne. Certains ont parlé de leurs parents de Roumanie, de l'armée roumaine qui en 1941 a reconquis la Bucovine du Nord et dont ils attendent encore le retour. Certains semblaient être nostalgique de l'Union soviétique, de l'époque quand ils partaient au travail en Lituanie, Estonie ou à Moscou sans personne pour les empêcher. La vision différente du passé ne les empêche pas non plus de se considérer tous comme des Orthodoxes. L'appartenance à la même communauté de foi se donne comme un liant social et communautaire

de première importance, par rapport auquel les éléments de la distinction diminuent considérablement.

La mémoire se perpétue toujours dans le cadre de la famille et de la religion, soit directement à travers le récit, soit à travers la remémoration des noms pendant la liturgie religieuse. A la différence de la mémoire, l'histoire est toujours consignée par des connaisseurs, des personnes avisées et habituées à ce genre d'activité en vertu de leur métier et de leur curriculum vitae. Les gens simples du village sont certainement fiers du passé éloigné de la localité. Cependant, « qui garde en mémoire. Il faut écrire, car c'est seulement comme ça qu'on peut savoir ». C'est une remarque normale qui admet le partage des rôles dans la communauté, à l'intellectualité revenant le rôle d'écrire, de consigner les événements. La firme Rotnicycoc est, également de plus en plus impliquée dans l'activité de la promotion des traditions locales, spécialement de l'orthodoxie. L'église gréco-catholique (fermée et transformée en dépôt de céréales de la coopérative agricole pendant le communisme) a été reconstituée, après le changement du régime politique, et transformée cette fois-ci en monastère orthodoxe grâce à l'aide financière des patrons de la firme.

L'église est devenue un lieu de pèlerinage en raison d'une icône miraculeuse représentant la Mère de Dieu. On dit également de son prêtre qu'il a le don de la guérison. De temps en temps, l'icône pleure, des messes spéciales sont alors organisées, souvent avec la participation du métropolite de Cernauti.

Dans ce monde de prolifération des miracles, le père Jar a fait un rêve. C'est ainsi qu'il reçoit l'impulsion divine de construire un monastère. Parce qu'il est une personne « très débrouillarde », le père Jar obtient facilement l'argent nécessaire pour la construction du monastère sur les ruines de l'ancien lieu de culte. Un autre édifice a été bâti à quelques kilomètres distance pour le soin des enfants malades. Une partie de l'argent est offert par les patrons de Rotnicycoc, le prestige dont ils bénéficient étant dû à cette aide accordée à l'Eglise. C'est ainsi que le rapprochement de l'église représente le principal signe visible et ostentatoire de leur appartenance à la communauté.

La tradition religieuse, mais aussi la tradition historique, devient la sève du discours politique. Il y a une concurrence, sans doute, entre les anciens élèves du professeur Bizovi qui revendiquent la continuité de son œuvre. La monographie parue en 2005 et attribuée au professeur est souvent l'objet de critiques, dirigées non pas tant contre l'apport du

professeur que contre les capacités d'interprétation ultérieures et la mise en ordre des matériaux. La monographie est considérée comme incomplète, un premier essai qu'il faut approfondir. Ce qui manque, considère le maire du village, ce sont les références à la période d'après la deuxième guerre mondiale « qu'il faut présenter à ceux qui voudront continuer » (le maire Ioan Jalba). Le processus « de démocratisation des traditions » se juxtapose à l'ambition de présenter « la vraie tradition » qui, du point de vue officiel, ne peut être qu'en lien avec une origine ancienne et éloignée. Il est regrettable, considère le maire, qu'on n'ait pas encore trouvé de documents qui attestent l'existence du village à l'époque de *Ștefan cel Mare*²⁹. C'est important de prouver, à travers les archives, l'ancienneté du village, car « si cette année la ville de Cernauti fêtera ses 600 ans, pourquoi ne pourrions nous pas, nous aussi, fêter 500 ans et pas 480 ? Ce sera aussi une fierté que notre village soit plus ancien ». La continuité avec le passé est avant tout déclarative ; Florin Darda un des successeurs du professeur Bizovi qui, par utilisation d'Internet, se distingue du reste de l'intelligentsia locale. Internet est donc l'élément de distinction dans la tentative de s'arroger la position de porte-parole de la communauté.

Le site de Florin en construction

Le thème du site auquel Florin Darda travaille actuellement est l'appartenance à une roumanité qui ignore les limites de l'Etat national. L'auteur espère obtenir la citoyenneté roumaine, ce qui permettra à ses enfants de « voyager librement en Europe ». Ce but immédiat de Florin, qu'il espère atteindre en sensibilisant les autorités roumaines au moyen du site, n'empiète guère sur sa passion pour l'histoire. Convaincu qu'il appartient à un lieu qui respire l'histoire et conserve pleinement ses traditions, Florin veut à tout prix le montrer au monde en tant qu'exemple.

Il adopte la méthode de l'histoire événementielle et chronologique apprise du professeur Bizovi et qu'il parachève pendant ses études universitaires. Les enregistrements vidéo surviennent en tant qu'ajout. Ce sont des images avec les personnes âgées qui ont été déportées à Onega ou qui ont connu l'expérience de l'émigration.

Un autre attribut important du tableau virtuel de Florin Darda est l'adoption d'un « ton pondéré » dans son intention de transmettre une histoire véridique. Les revendications nationales ont été remplacées par des histoires fascinantes et exemplaires qui offrent des modèles. C'est le cas de l'histoire

de Salem, qui a survécu aux événements tragiques des années 1940-1941, tandis que ses frères juifs ont été fusillés par l'armée roumaine. Cette « page noire », la seule d'ailleurs de l'histoire de la localité, comme le dit l'auteur, a été présentée dans le cadre du site pour réparer symboliquement la complicité de la communauté de Boian à ce désastre.

L'utilisation des images vidéo et le goût pour les expériences de vie partagées sont des éléments qui montrent un contexte socio-historique différent de celui des années 1990. La communication avec les parents installés au-delà de l'océan, le séjour au Canada, change l'attitude de l'auteur, y compris sa perception face au passé de la communauté dont il fait partie. Cependant ce changement ne produit pas une rupture avec la génération antécédente. Florin ne crée pas *ex nihilo* son histoire virtuelle, mais il continue les réalisations de ses prédécesseurs. Nous lui avons demandé pourquoi il ne raconte pas de manière plus détaillée son expérience de vie, pourquoi il ne parle pas, dans le cadre du site, davantage de lui-même. Nous avons compris de sa réponse qu'une chose pareille ne serait pas, à ses yeux, normale. Cependant, pour illustrer la description de l'habitude de la noce, Florin utilise des images de sa propre noce. Ainsi, il apparaît dans la posture non seulement de l'auteur de l'histoire, mais aussi de l'acteur, évidemment pour marquer effectivement son appartenance à la communauté. Pendant son séjour au Canada (trois mois), Florin recueille des informations sur ses semblables d'outre-Atlantique. Les entretiens avec les premiers émigrants encore en vie enrichissent ses données qu'il a exposées sur le site.

La localité de Boian au Canada

Contexte

Fondée en 1895 par des émigrants bucoviniens, la localité de Boian, dans la province d'Alberta, est considérée aujourd'hui comme le plus ancien village roumain du Canada. En vertu de cette image, la localité bénéficie des politiques multiculturalistes promues par l'État canadien. En dépit du rôle bénéfique des politiques, il faut dire que celles-ci surviennent pour régler la crise identitaire apparue dès la période de l'après-guerre. Les changements socioéconomiques engendrés par l'industrialisation massive affectent également le village Boian. Pendant les années 1980, la localité était dépeuplée, ayant comme seule source possible de coagulation sociale la tradition en tant que patrimoine.

Ce qui détermine l'acte de la récupération de la tradition est l'ombre de la mort. La conclusion de la monographie de Michael G. Toma est significative dans ce sens. Voici quelques extraits :

More than eight decades have passed since the Romanian settlers arrived to carve out their homes in the vicinity of Eagle Tail Hill. The hills and valleys, bluffs, lakes, and streams are still there. All the arable farm land has been cultivated intensely to yield bountiful harvests to feed a growing world population. The turbulent North Saskatchewan River flows eastward as it has for many ages. The school districts have disappeared from the maps. Local post offices, too, have outlived their usefulness and are now in limbo. The churches are there and have been upgraded but none are frequented as often as they were forty years ago. The few farmhouses with their manicured gardens and lawns are comparable to those in any wealthy neighborhood in the city. The farmyard with its varied kinds of livestock, its noises and odors is gone, too...³⁰

Ceci est l'image de la localité de Boian en Alberta, un « tableau » qui date de 1985.

Ce n'est pas seulement le paysage physique qui souffre une transformation par la disparition des fermes agricoles étranglées par les grandes compagnies, mais aussi le paysage spirituel. La migration vers les grandes villes dès la fin de la deuxième guerre mondiale apporte aussi un changement de cadre culturel. La localité devient un lieu patrimonial, et ses églises les objets de la conservation des traces du passé. Les festivals et les fêtes sous les auspices de l'Association des Roumains Canadiens, la transformation de la plus ancienne maison en musée, à l'initiative de la même association, sont seulement quelques mesures exemplaires de la mise en valeur du patrimoine de la localité. La communauté s'élargit, devient « l'œcoumène » des descendants de Boian. Plus encore, elle aspire à englober tous ceux qui se déclarent d'origine roumaine.

Promouvant une politique des différences culturelles, l'Etat est donc impliqué dans la conservation du patrimoine de Boian. Dès les années 1970, les églises ont été déclarées sites historiques, l'assistance de spécialistes pour leur conservation et restauration étant obligatoire (voir le site de 2005, l'histoire de Nick G. Hauca).

Par la monographie écrite en 1985 et financée par le Ministère canadien de la culture, la mémoire de la localité arrivée à un point de perdition a été consignée. A cette date, les fondateurs d'un très grand âge étaient

encore en vie. Publiée entièrement sur le site de l'Association des Roumains Canadiens, tout comme les autres manuscrits, la monographie est elle-même un objet de patrimoine. Les couvertures face-verso sont scannées et exposées en tant que présence effective de l'objet-livre. Ainsi, la monographie est plus qu'une source d'information, elle devient un élément du patrimoine et non plus un simple support, un objet aide-mémoire.

L'émigration – une aventure des parents racontée par les enfants

Même si les sites « canadiens » sont réalisés, du point de vue technique, par Florin Darda, ils représentent quand même les réalisations des descendants des émigrants bucoviens. La qualité de créateur de Florin est minime, limitée aux aspects d'ordre technique et de présentation graphique. La grande majorité des matériaux présentés sur Internet sont écrits en anglais. Il y a aussi, exceptionnellement mais pas du tout fortuitement, quelques textes en roumain : la page personnelle de Florin, un résumé de l'histoire du village de Boian en Bucovine, réalisé par le prêtre Vasile Nichoriuc, le manuscrit écrit en 1930 par des Roumains de Boian en Bucovine et envoyé aux frères d'outre-Atlantique. Une place importante est occupée par l'histoire des institutions, particulièrement des églises, sur la base de documents d'archive et de fragments de la monographie, et par des récits de famille signés par des descendants de celles-ci. Ainsi, les sites renvoient aux cadres familiaux de la mémoire. Présentés dans une partie indépendante sur Internet, les récits de famille représentent, d'ailleurs, les noyaux durs des sites³¹.

L'ensemble des matériaux exposés sur Internet crée une forte impression de communauté plutôt idéale, d'aspiration, entre les deux localités Boian, que réelle, en dépit de ses liens avec la réalité et son appui sur les documents d'archive et la mémoire.

Le départ de Bucovine, suivi de la fondation d'un village avec la même dénomination que celui du lieu d'origine sur le territoire de l'Amérique, sont les moments inauguraux d'une histoire fragmentée. La fragmentation est imposée par la structure même de l'espace *web*. Caractérisé par des rubriques et des sections bien délimitées, l'espace virtuel favorise l'image au détriment de la narration, la mise en image du passé et moins la cohérence événementielle. Les données des sites, souvent leur cadre formel jusqu'à certaines formes d'expression, sont repris en partie de la monographie de Michael G. Toma déjà mentionnée.

Cependant elles ne se limitent pas à celle-ci. Plusieurs autres informations plus récentes ont été incluses en tant que données historiques ou références à l'actualité. Dans l'esprit du pluralisme de la pensée, l'histoire des églises, par exemple, apparaît en trois variantes, signées par trois auteurs, un seul étant l'auteur de la monographie.

L'origine bucovinienne et roumaine des premiers venus est clairement affirmée dans l'introduction de la monographie, fragment qui, par après, a été repris sur le site de l'église. L'histoire commence avec un cadre mythique, comme dans le cas du Boian de Bucovine. Il ne s'agit pas cette fois-ci d'une légende que Michael G. Toma a reprise de ses prédécesseurs, mais d'un cadre poétique relevant d'une création propre. Avec une structure mythique, une « histoire vraie » apparaît, dans un cadre familial et avec des personnages qui ont sans doute vécu. « Au Canada, au Canada » (commence l'auteur de l'histoire, en roumain), s'est vu répondre (continue l'auteur, en anglais) un garçon de 9 ans qui s'appelait Metro, lorsqu'il a demandé à ses parents où ils s'en vont³². En mars 1899, il apportait avec sa mère de l'eau chez eux, dans le Boian de Bucovine, lorsqu'ils ont entendu les gens du village parlant d'un fameux et lointain pays nommé Canada. Ses parents se décident alors, très vite, de quitter la maison et d'émigrer vers ce pays de rêve. C'est le début, semble-t-il, d'une aventure, mobilisant plusieurs générations. Au sens donné, le garçon Metro est l'agent d'une histoire longue transmise d'une génération à l'autre ; une histoire développée entre un lieu de naissance et un lieu encore méconnu. En déchiffrant la monographie, on prend connaissance que ce garçon n'est nul autre que son grand-père.

En Bucovine, les agences d'émigration présentent favorablement le Nouveau Monde, de façon à ce que les bucoviniens arrivent à croire que, dit l'auteur : « les chiens ont là-bas les craquelins aux queues et les noix sont si grandes qu'on peut les jeter dans le grenier avec la fourche »³³.

En 1898, les deux premières familles, Ichim Yurko et Elie Ravliuk, y arrivent ; en mars 1899 encore 15 familles, et quelques mois plus tard encore 20 familles. Les causes de l'émigration sont multiples. La suppression du servage en 1848 donne le droit aux paysans de changer leur place (voir le site de 2002). La Bucovine du Nord, propriété de l'empire autrichien, était confrontée à cette époque avec une croissance démographique sans précédent et avec la crise de la terre (le site de l'Association des Roumains Canadiens). La solution apparaît lorsque le Canada, qui était à cette date sous juridiction britannique, commence à promouvoir une politique de peuplement de ses territoires de l'Ouest. La

Bucovine éveille l'intérêt des agents de l'émigration canadiens. Les offices ne tardent pas à apparaître dans la ville de Cernauti encourageant l'émigration et des consultations aux personnes intéressées. Les plus connus ont été Busola, Lumea, Zepelin (voir le site de 2002).

Le chemin parcouru par les émigrants entre la Bucovine du Nord et le Canada est assez long et difficile : voyageant en train jusqu'à Hambourg ou Triezd, où ils attendaient quelques semaines, ils étaient ensuite embarqués sur des bateaux qui les emmenaient jusqu'aux portes d'Halifax, au Sud du Canada. Là-bas, les émigrants étaient examinés de point de vue médical, puis envoyés avec le train jusqu'à l'Ouest. « Peu parmi eux avaient de l'argent, nous dit Michael Toma, et aucun ne parlait l'anglais, mais ils avaient du courage, ils étaient jeunes et déterminés à réussir ». Dans ce passage, transparait la nostalgie pour les valeurs du passé opposées aux valeurs actuelles : l'argent opposé à la jeunesse, la détermination et le courage. La fortune des émigrants se résume à quelques langes, des habits, des outils, des graines et, souvent, des pommes de terre pour les cultiver dans la terre nouvelle.

Les débuts dans le Nouveau Monde sont toujours difficiles. Arrivés au Canada, les émigrants constatent que la vie dont ils ont rêvée est pleine de difficultés et de souffrance. Le premier hiver, ils le passent dans des huttes. Pour défricher les 160 acres de terre reçus en échange de 10 \$, les hommes travaillent dans les mines et aux chemins de fer, en essayant d'amasser suffisamment d'argent pour acheter les outils et les animaux nécessaires. Les femmes et les enfants restent en pleine nature sauvage avec comme seule source de subsistance un petit jardin cultivé à la hâte. Dans la monographie, il y a une petite histoire : une femme qui s'appelait Domnica, seule avec ses enfants, était très inquiète parce qu'elle n'a rien à manger à l'occasion de la fête de Pâques (l'action de l'histoire se passe à la veille des Pâques orthodoxes). Elle trouvera heureusement une volée des canards sauvages sur le lacs voisin. « Les canards lui ont donné la viande et les œufs et le repas s'est transformé en une grande fête »³⁴. L'image présentée renvoie à la communauté primitive, au début de l'histoire. La logique de la progression domine les récits de famille, les événements apparaissant en tant que preuves, d'obstacles surmontés. Le syntagme « ils ont réussi à progresser » est souvent utilisé pour qualifier le moment de la pénétration dans la localité des premières machines mécanisées (des voitures, des tracteurs...). Un élément de progrès valorisé à travers les récits est, sans doute, le niveau de scolarisation des enfants. Le succès appartient autant aux parents en

tant que premiers venus, qu'aux enfants nés dans le Nouveau Monde. Les familles sont très nombreuses, la première génération, celle des fondateurs, ayant en moyen entre 10 et 15 enfants, certains nés en Bucovine, certains au Canada. Dès la deuxième génération, le nombre d'enfants diminue considérablement ; il arrive à une moyenne située entre 2-5 enfants par famille.

Le cimetière virtuel

La partie de la monographie réservée aux récits de famille est reprise sur le site de l'église de la « Dormition » (*Adormirea Maicii Domnului*), sous une forme tout à fait spéciale, dans la section « Le cimetière virtuel ». On comprend des mots de l'auteur qu'on peut ouvrir « une page personnelle », c'est-à-dire un récit de famille. Cette section contient le nom des morts enterrés à Boian, en Alberta, et des vivants de la famille qui habitent ou qui sont partis de la localité. Le cimetière virtuel est une réplique du cimetière réel, contenant des listes de noms, la date de la mort et de la naissance. Il y a 322 tombes. Le cimetière virtuel représente un lieu de commémoration à part, car il a été fait, comme le dit Florin Darda, avec l'intention d'aider les descendants des premiers émigrants, qui sont répandus partout en Amérique, à pleurer les morts sans être obligés de quitter leurs maisons. De cette manière, l'acte de la commémoration est plus ou moins adapté aux conditions actuelles de vie. Les récits de famille des descendants des premiers émigrants enrichissent les données sommaires, la liste virtuelle du cimetière virtuel. La structure des récits suit le principe de l'arbre généalogique.

La récupération

Si, pour la première génération des émigrants, l'idéal de la réussite est l'état de fermier qui est différent de l'état de paysan en Bucovine (d'ailleurs, le mot paysan n'apparaît ni dans le cadre des sites, ni dans l'étude monographique), pour la deuxième génération, l'idéal d'accéder aux autres métiers se révèle essentiel. Ce progrès de la famille est mis en valeur à travers les récits, car il donne une forme de distinction sociale dans le cadre de la nouvelle communauté. Sont valorisés également les éléments de la vie archaïque qui offrent cohérence et unité à la communauté : les habitudes de l'hiver, de Pâques et de la fête patronale, les chansons et la musique bucoviniennes, la cuisine, la guérison par les

plantes. Le prêtre orthodoxe, la *moașa* (le mot est toujours en roumain), la cuisinière du village sont les rôles toujours mis en lumière. La maison de style paysan bucovinien où ne manquait pas le four à cuire les galettes et les églises construites selon les modèles importés du pays d'origine sont aussi valorisées.

Ce qui donne de la valeur au passé, ce sont à la fois les éléments qui produisent des distinctions individuelles et les éléments d'unité communautaires. Certains rôles et habiletés sont transmis d'une génération à l'autre, cette transmission en chaîne étant aussi mise en lumière. Ce sont non seulement les fonctions traditionnelles qui sont données en tant qu'exemple mais aussi les fonctions hors de la localité, leur importance dans la société canadienne.

L'histoire des églises

À la différence des récits de famille qui sont subordonnés à l'intention de souligner l'origine roumaine des descendants, les récits des institutions, spécialement des églises, sont des essais plutôt d'objectivation du passé. La première église de la Dormition a été inaugurée en 1906. À cette époque, l'église était sous la juridiction de l'épiscopat russe. La langue de la liturgie était la langue russe, le village de Boian étant composé non seulement de Roumains, mais aussi de plusieurs autres ethnies. Les conflits à cause des différences ethniques et confessionnelles ne tardent pas à apparaître. Pendant une courte période après la fondation, le nombre de Russes devient prépondérant, en raison aussi des messes célébrées en langue russe. En 1911, les Roumains amènent leur propre prêtre qui commence à dire les messes en roumain : il quittera très vite le village à cause de conflits qui arrivent jusqu'à l'instance judiciaire. Les juges tranchent le problème en faveur des Russes, qui à cette date étaient majoritaires dans le village.

La décision des juges oblige les Roumains à se retirer et à construire en 1914 une autre paroisse à Hairy Hill. Une église gréco-catholique apparaît dans la même année, la localité Boian d'Alberta étant composée, avant la première guerre mondiale, tout comme la localité de Bucovine, d'ethnies et des confessions différentes.

Il y avait aussi un moine orthodoxe venu de Roumanie et qui a organisé des messes en langue roumaine dans une cabane improvisée. En 1916, il construit avec l'aide des locaux non pas un monastère, comme il le voulait initialement, mais une paroisse à Hamlin.

L'ancienne église de Boian reste sous la juridiction de l'épiscopat russe jusqu'en 1945 lorsqu'elle est devenue roumaine. La transformation se produit petit à petit, en tant que résultat du mouvement d'émancipation national qui a eu des répercussions sur les populations de l'Amérique provenant des anciens empires. En 1924, l'épiscopat russe nommait Vasile Cohan comme prêtre à l'ancienne église de Boian, Alberta. Animé par des idéaux nationaux, le père Cohan, qui était Roumain d'origine, réintroduit la langue roumaine dans le cadre du rituel orthodoxe et établit des liens avec l'Eglise orthodoxe roumaine. Ainsi, l'ancienne église de Boian se met sous la juridiction de l'Eglise orthodoxe roumaine, changement qui détermine davantage l'homogénéisation des habitants du point de vue ethnique et religieux.

Les liens entre les deux Boian et Internet

Ce qui se passe après la première guerre mondiale est très intéressant, car, en raison des changements d'ordre politiques, les deux villages de Boian, de Bucovine du Nord et du Canada, commencent à entretenir des relations au niveau institutionnel.

Une fois la Bucovine du Nord incluse dans l'Etat roumain, beaucoup d'émigrants rentrent en Bucovine. Ils perdront, en raison de cette décision, la liberté et souvent la vie. En 1940, la Bucovine du Nord est cédée par les autorités roumaines à l'Empire soviétique. Les contacts entre les deux localités sont à peu près coupés. La correspondance est attentivement surveillée. Sur le site de 2002, Florin Darda raconte dans quelles conditions l'une des ses parentes, Ecaterina Jalba, a réussi à passer la frontière³⁵. A la veille de la première guerre mondiale, Ecaterina, ses parents et ses frères reviennent du Canada en Bucovine. Peu après, la Roumanie cède la Bucovine aux soviétiques, les frontières sont fermées et la famille récemment revenue d'Amérique « est prise en otage ». Dochița, la mère d'Ecaterina, tombe malade et meurt. Ilie, son père, et ses trois garçons décident de s'enfuir en Roumanie d'où ils pourraient partir au Canada pour échapper au harcèlement des autorités soviétiques. Ils ont été surpris en passant la frontière et fusillés. Ecaterina est la seule de la famille restée en vie. Vers les années 1980, elle demande au régime de Moscou la permission de partir au Canada pour revoir le village dans lequel elle est née. La demande est acceptée à la condition de revenir au pays. Elle laisse sa famille en gage, son mari devant signer un document par lequel il garantissait son retour. Le voyage est payé par l'Etat. S'agit-il d'un

stratagème de la part du KGB pour obtenir des informations sur le Nouveau Monde ? On n'en sait rien, tout ce que l'auteur nous transmet c'est qu'Ecaterina a été interrogée à son retour par le KGB quant au fait de savoir si elle préférerait vivre en pays capitalistes ou en Union soviétique. « La réponse a été évidente, affirme Florin, car si elle disait la vérité elle n'aurait pas été amenée à Boian mais en Sibérie » (voir le site de 2002).

Suite à la visite de Florin au Canada et ses préoccupations pour l'histoire locale, pendant l'été 2007, le premier groupe de Canadiens descendants des émigrants bucoviniens est arrivé à Boian en Bucovine du Nord. Ils voulaient connaître « l'ancien Pays », comme ils le disent, la terre de leurs ancêtres. Au moment de notre recherche à Boian, cette rencontre était encore vive dans la mémoire des locaux. Voici comment Gheorghe Hărăsâm raconte la rencontre avec les « Canadiens » :

Gh. H : « C'était là qu'ils sont venus le dimanche. Ils ont été d'abord en Roumanie, de là-bas ils sont venus mais ils ne sont pas tous venus. Car ils ont cru que nous n'avions pas de quoi manger, que nous mourions de faim, que nous vivions mal et... C'était comme ça autrefois, c'est vrai, le temps de la famine, en 1946, et nous avons eu des problèmes là, mais après non, grâce à Dieu... Et ils sont venus. Ils sont venus à l'église. Mais nous savions qu'ils venaient parce que le prêtre nous a dit avant que les « Canadiens » cherchaient des parents. Je savais que nous avions eu des parents, mais je ne me souvenais pas leur nom de famille. Je savais seulement leurs prénoms : Cosma et Maria. Il a été le beau-frère de mon arrière grand-père et il s'en est allé là-bas. Mon arrière grand-père y a été aussi, mais il est revenu chez lui, dans sa famille. Et dès qu'il est rentré la guerre a commencé. Mais son beau-frère est resté là-bas et ils ont eu 9 filles. Et ils (les « Canadiens ») sont venus et ils étaient à la troisième génération. Et, je me suis approché d'eux et je leur ai demandé des informations sur Cosma et Maria, je me suis rappelé leurs noms.

« – Et la famille ?

– Je ne sais pas le nom de la famille ».

Après cela, ils m'ont montré un livre, ils l'avaient apporté à l'église. Ils ont apporté aussi des livres de là-bas. Il y a là-bas, aussi, un village Boian, parce qu'ils ont fait un village. Et, ils ont décidé de l'appeler Boian comme le nôtre. Et, ils ont sorti le livre et ils ont commencé à lire. « Il y a, ici, une famille Mihălcean Maria ». Et, alors, c'était comme si quelqu'un m'avait frappé avec un marteau sur la tête. Je me suis rappelé que mon arrière grand-père a parlé d'eux. Et, alors je dis :

« – Celui-ci est le beau-frère de mon arrière grand-père !

– Et, sa femme, comment s’appelle-t-elle ?

– Ioana est son nom ! »

Je savais son nom... Mais le nom de sa famille ? Comment ? Comment ? Et, je me suis rappelé. Et les femmes se sont regardées comme ça et ont commencé à sauter (de joie).

« – Si, c’est vrai, c’est vrai, Marița, Marița ».

Et, ils m’ont pris en photo là. Puis, je suis allé avec eux au restaurant. Et, ils ont dit comme ça, qu’ils ont cru que nous n’avions pas de quoi manger.

M : Parlaient-ils le roumain ?

Gh. H : Seulement un, les femmes ne parlaient même pas un mot. Seulement un qui savait un peu, il bégayait quelque chose. Et comme ça nous avons pu nous comprendre. Ils étaient plusieurs hommes, mais personne ne savait. On a fait un grand repas et chacun a parlé sa langue. »

La langue est le grand obstacle de la communication entre les deux communautés. Le manque de connaissances de la langue roumaine des descendants canadiens et de l’anglais par les bucoviniens représente un obstacle sérieux dans la communication et l’établissement des liens sur une longue durée. Néanmoins, la rencontre se produit même si « chacun a parlé sa langue ». Serait-ce là un premier pas vers une « fraternisation » ? C’est une réponse qu’il est difficile d’anticiper ! Nous avons compris que, pour aller en Bucovine, 45 personnes ce sont inscrites et que le jour du départ seulement 13 d’entre-elles ce sont présentées. Ils ont eu peur de trouver un pays pauvre comme celui décrit par les émigrants et longtemps imaginé par leurs descendants. La mythologie d’un destin collectif héroïque, du départ d’un pays pauvre jusqu’à l’habitation dans des huttes, en pleine nature sauvage, a été suffisamment puissante, semble-t-il, pour qu’elle produise diverses abréactions, de la quête des origines jusqu’à l’abandon de cette démarche. Le contact avec le pays d’origine est plus qu’un simple voyage, l’implication émotionnelle est grande, ce qu’on comprend même dans la façon dont la rencontre a été décrite par les bucoviniens. La rencontre n’est pas individuelle, séparément, mais avec toute la communauté, à l’église, lieu par excellence de la mémoire. L’impact, l’effet de surprise sont puissants, car notre arrivée à l’église est associée avec la visite des « Canadiens ». Nous sommes interrogée à plusieurs reprises. On nous demande si nous sommes venue pour chercher des parents. Après les présentations d’usage, les gens qui nous entouraient nous ont spontanément parlé de leurs parents de Roumanie. Même lorsque les discussions ont pris une autre tournure, nous avons continué de rester dans cette logique de la parenté.

Le goût général pour le passé, transposé sous la forme de récits de famille, si répandu au Canada, manque dans le cas des habitants de Bucovine du Nord. Si les descendants des premiers émigrants déclarent leur origine roumaine à travers les généalogies de famille réalisée par des moyens propres ou par le recours aux professionnels des archives, les habitants de Boian en Bucovine laissent cette tâche à l'intelligentsia. L'école, l'église, la mairie, mais également la firme Rotnicyoc sont impliquées, comme nous l'avons vu, dans le processus de l'affirmation identitaire. La communication par Internet crée les prémisses de la reprise des liens entre les deux localités. La revendication d'une origine commune dans l'espace électronique pourrait devenir le prétexte d'un autre commencement de l'histoire.

Ce qui produit, dans le cas de la localité Boian d'Alberta, la consignation de la mémoire est la crise identitaire traversée par la localité dès l'industrialisation massive qui débute après la deuxième guerre mondiale. Le moment de la parution de la monographie écrite par Michael Toma correspond avec le vieillissement et la mort des fondateurs du village de Boian au Canada. La langue roumaine est de moins en moins utilisée, la localité est dépeuplée et transformée en un lieu de patrimoine. Cette déstructuration de l'ancienne communauté rurale détermine l'apparition d'une communauté d'un autre genre, disloquée dans l'espace, pour laquelle Internet tend à devenir un espace de solidarisation projectif. Pour cette « communauté élargie », la transformation de la localité canadienne en un lieu de patrimoine représente le garant de la continuité historique et du lien imaginé avec « l'ancien Pays ».

La localité de Boian située en Bucovine du Nord est un monde paradoxal où les coutumes coexistent avec les traditions. Tandis que les habitudes sont transmises dans le cadre de la famille et de l'église, la mise en valeur des traditions doit être l'œuvre exclusive des intellectuels. Cependant, dans un cas comme dans l'autre, les observations convergent vers une dynamique des traditions et non pas vers une rupture entre la tradition et la modernité. Les écritures monographiques, tout comme les matériaux diffusés sur Internet sont l'expression la plus claire de cette dynamique dans laquelle l'interprétation du passé se modifie en fonction des changements contextuels. Il y a, en même temps, une continuité qui ne tient pas seulement à l'imaginaire et à l'aspiration ; elle est tangible, déterminée par les règles de la vie communautaire.

La concurrence entre les anciens élèves du professeur Bizovi, qui prend pour objet la consignation des événements historiques et des habitudes du lieu et les utilise pour leur bénéfice propre, coexiste avec le sentiment, l'ascèse du devoir. Au-delà de la continuité d'aspiration, de Petru Rares et Ioan Neculce jusqu'à nos jours, il y a une continuité entre les diverses générations qui est tangible, incontestablement. Le passé consigné qui s'étaye sur les générations précédentes fournit la matière de la revitalisation des traditions. Dans le cadre de ses sites, Florin Darda reprend les consignations de son professeur, ce qui ne l'empêche pas d'ajouter ses propres recherches et interprétations. Ses productions n'apparaissent pas seulement comme une simple représentation de soi ; elles sont les expressions de la mémoire de la communauté d'appartenance de l'auteur.

NOTES

- 1 Petru Rares (1527-1538 ; 1541-1546). Le document qui atteste le village date de l'an 1528.
- 2 Voir [http : //www.sumo.tv](http://www.sumo.tv) (An Immigrant – Boian 2005).
- 3 Voir [http : //www.cv.ukrtel.net/boian](http://www.cv.ukrtel.net/boian) ; [http : //www.boianchurch.org](http://www.boianchurch.org) ;
[http : //www.canadianromaniansociety.org](http://www.canadianromaniansociety.org)
- 4 Voir, par exemple, [http : //www.feicafamily.com](http://www.feicafamily.com) ; [http : //merletteschnell.com](http://merletteschnell.com) (Dubetz Family).
- 5 Il s'agit du site : [http : //www.cv.ukrtel.net/boian](http://www.cv.ukrtel.net/boian).
- 6 Paul Ricoeur, *La mémoire, l'histoire, l'oubli*, Seuil, Paris, 2003.
- 7 Michael G. Toma, *Never far from Eagle Tail Hill*, CO-OP Press LTD, Edmonton, Alberta, 1985.
- 8 Il s'agit des sites : [http : //www.boianchurch.org](http://www.boianchurch.org) et [http : //www.canadianromaniansociety.org](http://www.canadianromaniansociety.org).
- 9 Michele White, *The Body and the Screen. Theories of Internet Spectator Ship*, The MIP Press, Cambridge, Massachusetts, London, 2006.
- 10 Arjun Appadurai, *Modernity at Large. Cultural Dimensions of Globalization*, University of Minnesota Press, Minneapolis, London, 1996.
- 11 *Ibid.*, p. 44.
- 12 *Idem.*
- 13 Jean-Luc Bonnial, « La tradition dans tous ses états : illustrations guadeloupéennes », in *Fabrication des traditions. Invention de modernité*, MSH, 2004, p. 149.
- 14 Gerard Lenclud, « Qu'est-ce que la tradition ? », in Marcel Detienne (éds), *Transcrire les mythologies*, Albin Michel, Paris, 1994, p. 25-45.
- 15 Eric Hobsbawm, Terence Ranger (éds), *The Invention of Tradition*, Cambridge University Press, Cambridge, 1983.
- 16 Terence Ranger, « The Invention of Tradition Revisited: The case of Colonial Africa », in Terence Ranger, Olufemi Vaughan (éds), *Legitimacy and the State in Twentieth-Century Africa. Essays in honor of AMM Kink-Greene*, The Macmillan Press, 1993, p. 80.
- 17 Nous avons repris le terme de *medium* de Hans Belting qui distingue l'image et le support (*medium*) de leur transmission. En faisant référence aux ouvrages écrits pendant les années 1960 par Marshall Mc Luhan, Belting considère le corps humain comme un *medium* de la transmission de l'oralité, tandis que le tableau, l'imprimerie, les médias sont des *mediums* techniques. Hans Belting, *Pour une anthropologie des images*, Gallimard, 2001, p. 30.
- 18 Cernauti est le siège de la Bucovine du Nord.
- 19 Nicolae Iorga, *Neamul românesc (La nation roumaine)*, Editura Institutului Bucovina-Basarabia, Rădăuți, 1996.
- 20 Le manuscrit - « Les enfants roumains du Boian de Bucovine du Nord aux frères et sœurs de Boian Marea, Alberta » - est entièrement publié sur le site de l'église *Adormirea Maicii Domnului*. Le document a été écrit en 1930 par

les habitants de la localité de Boian en Bucovine du Nord et envoyé aux frères du Canada en échange d'un autre livre introuvable. Le manuscrit des roumains du Canada a été écrit en premier et donné à l'archevêque de la Bucovine, Nectarie, en décembre 1929. Le manuscrit des bucoviniens conservé et présenté sur Internet contient une lettre de la part de l'archevêque Nectarie, une histoire du Boian de Bucovine et des dessins, des poésies des élèves bucoviniens, des images-emblèmes représentant Etienne le Grand et les églises et les monastères les plus importants de Roumanie. Le manuscrit a été pendant plusieurs années en possession de la famille du prêtre Vasile Cohan. Un des ses descendants transmet le manuscrit à Ann Moscaliuk, une proche de la famille qui, en 2005, pendant les manifestations à l'occasion du centenaire de la fondation de l'église, l'a donné elle-aussi, dans une atmosphère solennelle à l'actuel prêtre de l'église.

21 Voir le manuscrit mentionné. La proportion des convertis est assez grande, la localité ayant 950 Gréco-catholiques et 375 Orthodoxes.

22 Родничок est le dénominatif ukrainien qui donne en roumain *Izvorășul* et en français « La petite rivière ».

23 Pădurar, mot roumain qui signifie en français « le garde forestier ».

24 *șezătoare* vient du verbe *a sta*, cela veut dire se reposer ; il s'agit de l'habitude d'organiser à la maison périodiquement des rencontres avec les parents et les voisins. Ce sont des moments de convivialité pendant lesquels les participants font des travaux manuels, chantent, rigolent ou racontent des histoires.

25 Vasile Bizovi, *Boianul (Le Boian)*, Bukrek, Cernauti, 2005.

26 *Ibid.*, p. 174.

27 *Ibid.*, p. 171.

28 *Ibid.*, p. 172-173.

29 Etienne le Grand, voïvode de la Moldavie (1457- 1504).

30 Michael G. Toma, *op. cit.*, p. 146.

31 <http://www.feicafamily.com> ; <http://merletteschnell.com> (Dubetz Family).

32 Voir Michael G. Toma, *op. cit.*, p. VIII ; <http://www.boianchurch.org> ;

33 *Idem.*

34 Michael G. Toma, *op. cit.*, p. 68.

35 Ecaterina Jalba est la fille de Dochîța Hărăsâm et Ilie Vaipan, elle est née à Boian, Alberta. Sa mère, Dochîța, est la nièce d'Alexandra, l'arrière grand-mère de l'auteur du site.

RÉFÉRENCES BIBLIOGRAPHIQUES

- APPADURAI, A, *Modernity at Large. Cultural Dimensions of Globalization*, University of Minnesota Press, Minneapolis, London, 1996.
- BELTING, H, *Pour une anthropologie des images*, Gallimard, Paris, 2001.
- BIZOVI, V, *Boianul (Le Boian)*, Bukrek, Cernauti, 2005.
- BONNIAL, J.L, « La tradition dans tous ses états : illustrations guadeloupéennes », in *Fabrication des traditions. Invention de modernité*, MSH, 2004, p. 149-161.
- BRUNEAU M., *Diasporas et espaces transnationaux*, Paris, Anthropos-Economica, 2004.
- DIMINESCU D., « Le migrant connecté. Pour un manifeste épistémologique », in *Migrations/Société*, vol.17, nr. 102, 2005, p. 275-292.
- HOBBSAWM, RANGER, T. (éds.), *The Invention of Tradition*, Cambridge University Press, Cambridge, 1983.
- LENCLUD, G, « Qu'est-ce que la tradition ? », in Marcel Detienne (éds.), *Transcrire les mythologies*, Albin Michel, Paris, 1994, p. 25-45.
- LICOPPE C., BEADOUIN V., « Les pages personnelles sur Internet et la construction électronique du social. L'exemple de la musique », in *Réseaux*, nr. 116, 2003, p. 55-96.
- IORGA, N, *Neamul romanesc (La nation roumaine)*, Editura Institutului Bucovina-Basarabia, Radauti, 1996.
- NEDELUCU M., « Vers une nouvelle culture du lien : le e-pratiques locales et transnationales des migrants roumains hautement qualifiés », in Nedelcu M. (éds.), *La mobilité internationale des compétences. Situations récentes, approches nouvelles*, Paris, L'Harmattan, 2004, p. 77-103.
- NOEL-CADET, N, « La médiation comme mode d'approche des usages de l'Internet, <http://archivesic.ccsd.cnrs.fr>.
- RANGER, T, « The Invention of Tradition Revisited: The case of Colonial Africa », in Terence Ranger, Olufemi Vaughan (éds), *Legitimacy and the State in Twentieth-Century Africa. Essays in honor of AMM Kink-Greene*, The Macmillan Press, 1993, p. 62-111.
- RICOEUR, P, *La mémoire, l'histoire, l'oubli*, Seuil, Paris, 2003.
- TOMA, M, *Never far from Eagle Tail Hill*, CO-OP Press LTD, Edmonton, Alberta, 1985.
- WHITE, M, *The Body and the Screen. Theories of Internet Spectator Ship*, The MIP Press, Cambridge, Massachusetts, London, 2006.

Sites, vidéo, pages Internet :

- <http://www.sumo.tv> (An Immigrant – Boian 2005)
- <http://www.cv.ukrtel.net/boian>
- <http://www.boianchurch.org>
- <http://www.canadianromaniansociety.org>
- <http://www.feicafamily.com>
- <http://merletteschnell.com> (Dubetz Family)